SOSIAL ØKONOMEN

NR. 2 – FEBRUAR 1988 – 42. ÅRG.

Delt løsning – Best for passasjerene?

INNHOLD:

Flyplassaken – Etter børskrakket

Jordleie

Planleggingsmodeller 50 år

Private eller offentlige barnehager?

Private barnehager får med dagens overføringssystem statlig driftsstøtte pr. barn samt gunstig Husbankfinansiering. Inklusive fradragsrett på selvangivelsen kan idag private barnehager drive uten kommunal støtte til takster som ligger under hva man betaler for dagmamma. Private barnehager vil ha et konkurransefortrinn fremfor dagmamma både økonomisk og m.h.t. pedagogisk kvalitet og dette gir et incentiv til nyetableringer.

Kommuner med en presset økonomi vil ha økonomiske incentiver til å øke den private barnehagedrift fordi man da slipper kommunale tilskott som kan nyttes til å løse andre oppgaver samtidig som barnehagetilbudet økes. Vi kan få en langsiktig trend mot flere private barnehager fordi private initiativtakere samt kommunene begge har økonomiske incentiver til privatisering. Vil så denne trenden være å foretrekke samfunnsøkonomisk?

Ut fra *fordelingshensyn* gir dagens rasjoneringsordning et klart urettferdig system. En familie med to barn som får barna sine inn i barnehage mottar fra det offentlige ca. 100 000 i tilskott i året og betaler ca. 25 000 kr. Samme familie med dagmamma må ut med rundt 50 000, altså dobbel pris for et dårligere tilbud, og de ser ingenting til tilskottene. Alle foreldre med dagmamma-ordning vil altså være tjent med en ordning med privatisering hvor det pedagogiske tilbudet bedres uten at det vil koste dem noe mer p.g.a. at også de nå får nyte godt av de statlige tilskottsordninger.

Private barnehager synes idag å drive med *mindre ressursbruk* enn kommunale uten vesentlig svakere pedagogisk tilbud. Besparelsen ligger først og fremst i lavere lønnskostnader pr. barn ved å ta opp maksimalt antall barn innenfor regelverket og redusere personellkostnadene hvor det er mulig.

For *samlede offentlige utgifter* vil f.eks. en økning på 15 000 offentlige barnehageplasser pr. årskull gi en vekst i årlige offentlige utgifter på over 5 milliarder (eksklusive kapitalsubsidieringen gjennom Husbanken som maksimalt første året ville gi rundt ½ milliard i rentesubsidier). Med privat drift vil de statlige utgifter beløpe seg til 1,5 milliarder (driftstilskott og fradragsrett).

Dersom kommunene skal forhindre denne privatiseringstrenden må de lage driftsopplegg som blir billigere, øke takstene og opprette mange nye plasser. Politisk har det frem til idag vist seg vanskelig å øke takstene, organisatorisk vanskelig å gjennomføre tiltak for å redusere driftskostnadene og den kommunale økonomi idag tillater ikke oppretting av mange nye kommunale plasser. Hvis ikke kommunene greier å endre disse forhold i fremtiden kan deres rolle i barnehagedrift reduseres til kjøp av plasser fra private barnehager som tilbys billigere til familier i en vanskelig sosial situasjon. Statlige støtteordninger gjør private barnehager til halvoffentlige institusjoner mens kommunal deltakelse kan etablere totariffsystem med reduserte priser på sosiale indikasjoner.

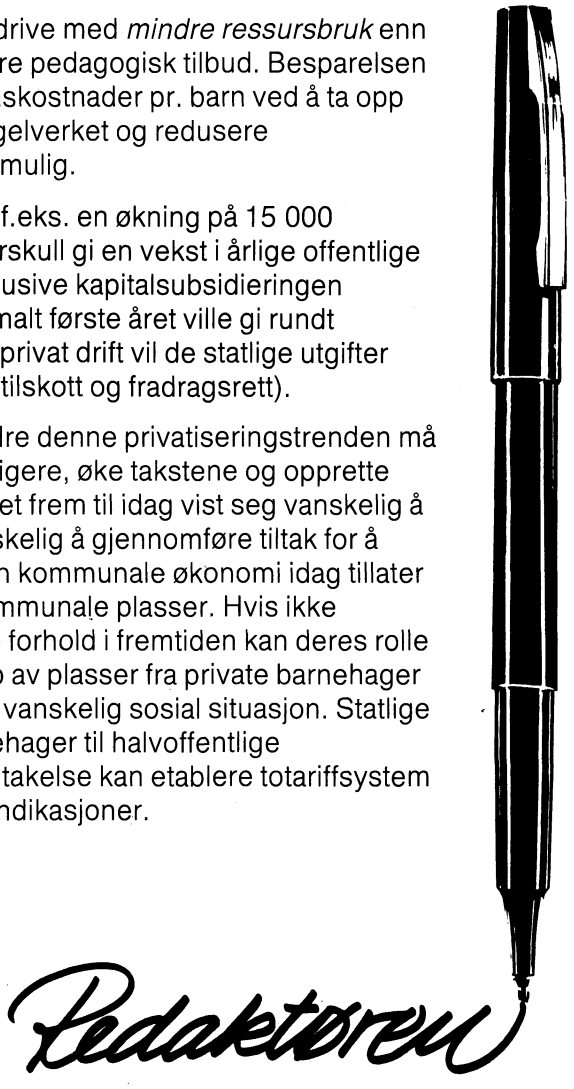

Innhold

Nr. 2 1988 – 42. årg.

2
GEIR B. ASHEIM:
Hovedflyplass – delt løsning: Bra for flypassasjerer, dårlig for flyselskaper?

6
AMUND UTNE OG TUOMAS SUKSELAINEN:
Utsiktene for internasjonal økonomi etter børskrakket

10
GUNNVALD GRØNVIK:
50 år med økonometriske modeller

14
STANISLAW LIS:
Økonomisk utvikling og reformer i Polen de senere år

17
HARALD BERGLAND:
Om jordleie

22
MÅNEDENS BØKER:
Statistikk og dataanalyse av Fred Wenstøp

27
Nye forskningsrapporter

Forsidefoto:
Samfoto a.s

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Aktuell kommentar:

Hovedflyplass – delt løsning: Bra for flypassasjerer, dårlig for flyselskaper?

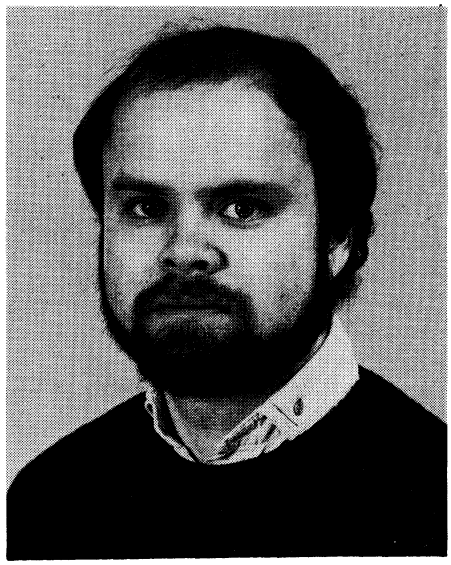

Geir B. Asheim

Som en langsiktig løsning på hovedflyplassaken har de alternativ som innebærer at trafikken deles mellom Fornebu-Gardermoen, ikke blitt møtt med stor støtte: Samferdselsdepartementet har gått inn for en «ren» Gardermoen-løsning, mens f.eks. flyselskapene støtter bygging av ny flyplass på Hurum.

I denne kommentaren vil det allikevel bli argumentert for at med et fornuftig og fleksibelt delingsmønster, hvor transferreiser mellom flyplassene ikke er nødvendige, og hvor flere reisemål er tilgjengelige fra begge flyplasser – vil passasjerenes interesser bli best tjent med alternativet Delt trafikk. Alternativet vil dessuten være den langsiktige løsning som vil gi det offentlige de laveste investeringskostnader.

Samtidig er det nødvendig å forklare flyselskapenes sterkt negative holdning til en delt løsning i flyplassaken. En slik forklaring kan bli funnet ved å analysere hvilken innvirkning flyplassalternativene har på markedet for flyreiser.

AV
GEIR B. ASHEIM*[1])

I Asheim (1987a) argumenterte jeg for at en løsning av hvor trafikken deles mellom Fornebu og Gardermoen, er et aktuelt alternativ i hovedflyplassaken. Dette til tross for den negative vurderingen som Stortingsmelding nr. 55 (1986-87) gir dette alternativet. Min argumentasjon var basert på de følgende to hovedpunkter:

(1) St.mld. nr. 55 presenterer tall som ikke er sammenlignbare, ved at Fornebu anvendes lenger i sin nåværende rolle for de «rene» løsningene enn for den delte. Retting av denne feilen bedrer økonomien for alternativet Delt trafikk med 1,5 mrd. 1985-kroner (nåverdi neddiskontert til 1987).

(2) For å vurdere en delt løsning må det følgende spørsmålet besvares: Hva representerer en fornuftig deling av trafikken mellom Fornebu og Gardermoen? St.mld. nr. 55 går ut fra at den naturlige løsningen er å la innenlandstrafikken avvikles fra Fornebu og utenlandstrafikken fra Gardermoen. I Asheim (1987a) beskriver jeg et revidert delingsmønster hvor Gardermoen blir det nye knutepunktet i flytrafikken, men hvor Fornebu allikevel betjener en stor del av trafikken til/fra Oslo. Dette vil ytterligere bedre økonomien for Delt trafikk med 0,5 – 1,0 mld. 1985-kr (neddiskontert til 1987).

Jeg vil i det følgende komme nærmere inn på disse to punktene og også diskutere andre relevante momenter.

IKKE SAMMENLIGNBARE TALL

I St.mld. nr. 55 blir alternativene Gardermoen, Hurum, Fornebu og Delt trafikk (med 5,5 mill. passasjerer pr. år som «tak» på Fornebu) vurdert mot hverandre. For alternativene Gardermoen, Hurum og Fornebu forutsettes det at nåværende trafikkdeling mellom Fornebu og Gardermoen (charter- og interkontinental trafikk på Gardermoen, øvrig trafikk på Fornebu) opprettholdes fram til 1995. For alternativet Delt trafikk blir det imidlertid forutsatt at utenlandstrafikken blir overført til Gardermoen allerede i 1990. (Dette belegges enklest ved å sammenligne tabellene D.2.2, D.3.8 og D.3.9 i Luftfartsverkets utredning med tabellene 4.4, 4.5 og 4.7 i St.mld. nr. 55).

St.mld. nr. 55 kvantifiserer og verdsetter følgende faktorer:

- Investeringer i flyplass og veier
- Flyselskapenes driftskostnader, og kjørekostnader på vei
- Tidskostnader.

Det at man for Delt trafikks vedkommende på et tidligere tidspunkt flytter trafikk fra Fornebu til Gardermoen, betyr selvsagt økte kjøre- og tidskostnader for dette alternativet.

Fra et metodisk synspunkt er det viktig at valget av løsning etter 1995 ikke blir påvirket av at forskjellige forutsetninger er lagt til grunn i årene fram til 1995. Hvis man derfor forutsetter nåværende trafikkdeling helt

* Jeg takker Kjell Erik Lommerud og Siri Pettersen Strandenes for nyttige kommentarer.

[1]) Geir B. Asheim er Ph.D fra 1979, er nå førsteamanuensis ved Norges Handelshøyskole.

fram til 1995 også for Delt trafikk, blir det totale samfunnsøkonomiske resultatet for dette alternativet, neddiskontert til 1987, forbedret med 1500 mill. 1985-kr. Denne forbedringen fører i seg selv til at Delt trafikk får lavere samfunnsøkonomiske kostnader enn Hurum (se Asheim, 1987a, Tabell 2).

ET BEDRE DELINGSMØNSTER

Det delingsmønster som jeg foreslår i Asheim (1987a), går ut på å bruke Fornebu til mest mulig av den trafikk som kun skal til og fra Oslo, mens Gardermoen blir knutepunkt for den øvrige trafikk. Dette oppnås ved at Fornebu betjener ruter hvor det er mulig å skille trafikken til/fra Oslo fra trafikken gjennom Oslo. En konkret utforming er å la Fornebu opprettholde forbindelser til de største byene i Sør-Norge (Trondheim, Bergen, Stavanger, Kristiansand), og til København. Gardermoen betjener så direkte ruter til de øvrige innenlandske og utenlandske destinasjoner, pluss et par daglige ruter til de ovenfornevnte byene. Med direkteruter fra Vestlandet/Sørlandet til Trondheim og København, samt mellom Trondheim og København, elimineres behovet for transferreiser mellom Fornebu og Gardermoen.

Forslaget utnytter at de historiske forutsetninger (ved at sjøtransport har vært bestemmende for de geografiske relasjoner) har gitt Norge en flyrutestruktur som er langt mindre radial enn den f.eks. er i våre naboland.

Det kan hevdes at en slik trafikkdeling på en urettferdig måte rammer reisende fra Nord-Norge. Gitt at utgangspunktet er at Fornebu ikke kan bygges ut til å betjene alle trafikanter, må det imidlertid være bedre at i alle fall noen drar nytte av flyplassens sentrale beliggenhet. Dessuten, i relasjon til den «rene» Gardermoenløsningen er forslaget gunstig også for folk fra Nord-Norge ved at disse kan nå Fornebu via Trondheim.

Forslaget gir likeledes mulighet for å nå utlandet fra Fornebu ved flybytte i København. SAS har hevdet (se Watle, 1987) at dette gir selskapet et konkurransefortrinn som strider mot luftfartsavtaler med andre land, fordi det – i motsetning til utenlandske selskaper – kan kanalisere utenlandstrafikk via Fornebu og København. Forslaget innebærer imidlertid ikke at SAS favoriseres i forhold til utenlandske selskaper på ruter ut fra Skandinavia. P.g.a. stor frekvens vil det videre finnes flyvninger Fornebu-København som korresponderer godt med utenlandske selskapers ruter ut fra København. Dessuten, hvis løsningen allikevel er uakseptabel, kan enkelte utenlandske selskaper som kompensasjon få en daglig rute fra Fornebu via København til en ikke-skandinavisk destinasjon, med trafikkrettigheter på Fornebu–København. (Idag har Swissair en slik rute på Genève.) En slik kompensasjon vil ikke endre selve delingsmønsteret. Endelig, fordelen ved å kunne fly til utlandet fra Fornebu begrenses ved at flybytte i København er nødvendig. Ved å fly fra Gardermoen vil dette kunne unngås for de aller fleste europeiske destinasjoner. Tilgjengelighet fra Gardermoen oppveier derfor delvis Fornebus nærhet. I tillegg kan luftfartsavgiftene settes lavere på Gardermoen enn på Fornebu. (En slik bruk av prismekanismen kan også begrunnes ut fra de eksterne støyvirkninger, og har den effektivitetsmessige fordel at det i større grad er reisende i yrke – som verdsetter spart reisetid høyere – som vil bruke Fornebu.)

Et slikt alternativt delingsmønster er samfunnsøkonomisk sett gunstig fordi:

- Nord-Norge-ruter til/fra Gardermoen og de fleste Københavnruter til/fra Fornebu betyr lavere flydriftskostnader enn Stortingsmeldingens delingsmønster.
- Transferreiser mellom flyplassene elimineres og mange destinasjoner blir tilgjengelige fra begge flyplassene, noe som reduserer kjøre- og tidskostnadene ved tilbringerreiser.

Basert på Luftfartsverkets utredning har jeg i Asheim (1987a) anslått at disse besparelser forbedrer økonomien for alternativet Delt trafikk med 850 mill. 1985-kr. (neddiskontert til 1987).

SAMFUNNSØKONOMISKE NØKKELTALL

Gitt at Fornebu–for alle alternativenes vedkommende–blir beholdt i sin nåværende rolle i interimsperioden, og det reviderte delingsmønsteret beskrevet ovenfor velges for Delt trafikk, oppnås følgende samfunnsøkonomiske nøkkeltall (se Asheim, 1987a):

TABELL 1: SAMFUNNSØKONOMISKE KOSTNADER FOR PERIODEN FRAM TIL 2015

Neddiskontert til 1987 (7% p.a.). Differanser i forhold til Gardermoen ved den alternative delingsmodellen.

Mill. 1985-kr.	Delt trafikk Del 1995	Fornebu	Hurum Åpn 1995	Gardermoen Åpn 1995
Investerings kostnader	– 852	– 705	+ 1463	0
Drifts kostnader	– 564	– 2095	– 2056	0
Tids kostnader	– 1976	– 3839	– 1550	0
Totalt	– 3392	– 6639	– 2143	0

Kilder: Hovedflyplass i Oslo-området, Luftfartsverket, 1986, St.meld. nr. 55 (1986–87) og egne anslag for den foreslåtte delingsmodellen.

Vi ser at alternativet Delt trafikk er klart bedre enn Hurum og spesielt Gardermoen samfunnsøkonomisk sett; bare den rene Fornebu-løsningen har lavere kostnader. Dette kan synes overraskende gitt at det i kostnadstallene er forhold som reflekterer at det er lite ønskelig å dele trafikken på to flyplasser (som et tillegg i flyselskapenes driftskostnader som avspeiler de økte kostnadene ved å måtte operere på to plasser). Flere forhold trekker i motsatt retning: (1) Ved en delt løsning får man maksi-

malt ut av de installasjoner som finnes idag. Blant annet vil man i overskuelig framtid kunne avvikle trafikken på den nåværende rullebanen på Fornebu og en utbygget rullebane på Gardermoen. (2) Ved en delingsmodell hvor transferreiser mellom flyplassene ikke er nødvendige og hvor mange destinasjoner er tilgjengelige fra begge flyplasser, reduseres tilbringerreisenes lengde. (Merk i denne forbindelse at Delt trafikk under slike forutsetninger har har lavere tidskostnader enn Hurum.)

Ved rangering av de forskjellige lokaliseringsalternativer er det nødvendig å supplere en slik samfunnsøkonomisk analyse gjennom å ta hensyn til forhold som kalkylen ikke fanger opp:

Støy. Ved alternativet Delt trafikk vil støyproblemene rundt Fornebu i stor grad kunne løses ved at rutene herfra blir betjent med de støysvakere flytyper som vil bli tatt i bruk i årene framover. (Se ellers Asheim, 1987a).

Militær anvendelse av Gardermoen. Dette skrives før innstillingen fra Jagerflyplassutvalget foreligger. Foreløpige meldinger i pressen (Aftenposten 1988.01.07) tyder imidlertid på at en delt løsning (i motsetning til en «ren» Gardermoen-løsning) kanskje ikke krever bygging av en ny jagerflyplass.

Regional utvikling. Delt trafikk vil i motsetning til Hurumalternativet bidra til en positiv regional utvikling på Romerike.

Trafikkforhold. Sammenlignet med Gardermoen vil ved Delt trafikk langt færre passasjerer måtte krysse Oslo på vei til flyplassen(e).

Operative forhold. Både Fornebu og Gardermoen har mindre tåke enn Hurum. Ved Delt trafikk på Fornebu og Gardermoen vil utvikling av nye landingssystemer kunne lette kontrollen av det felles luftrom over flyplassene (se Hernæs, 1987).

Grunnforhold på Gardermoen. Bygging av en rullebane nr. to på Gardermoen er ikke nødvendig ved alternativet Delt trafikk gitt den trafikkutvikling som St.mld. nr. 55 har lagt til grunn.

Slike ikke-verdsatte virkninger synes altså ikke å tale i disfavør av Delt trafikk i sammenligning med Gardermoen og Hurum.

BILLETTPRISER FOR PASSASJERENE

Hvilken konsekvens har lokaliseringsvalget for de billettpriser som passasjerene i framtiden vil stå overfor? Dette spørsmålet ble aktualisert i fjor høst da SAS – i forbindelse med Samferdselskomitéens behandling av flyplassaken – antydet at en delt løsning ville føre til en ca 20% økning av billettprisene innenlands (jfr. VG 1987.10.15, Skarstein i Bergens Tidende 1987.10.29, Aas i Aftenposten 1987.11.04).

I utgangspunktet er det av betydning å slå fast at billettprisen er bare en del av de kostnader som en flypassasjer står overfor; kjøre- og tidskostnader i forbindelse med tilbringerreiser er også en viktig faktor. Det er også viktig å være klar over at billettprisene påvirkes av i hvilken grad luftfartsavgiftene avspeiler investeringskostnadene ved flyplassutbygging.

Diskusjonen om framtidige billettpriser ved de forskjellige alternativer kan ta utgangspunkt i Tabell 1. Det er imidlertid nødvendig å skille ut veiinvesteringer og kostnader i forbindelse med tilbringerreiser. Hvis det antas at flyplassinvesteringer fullstendig slår ut i høyere billettpriser gjennom luftfartsavgifter, vil konklusjonen bli at billettprisene i liten grad påvirkes av om Hurum, Gardermoen eller Delt trafikk blir valgt. Hurum har riktignok mye lavere driftskostnader for flyselskapene, men dette oppveies i betydelig grad av at store flyplassinvesteringer overveltes på passasjerene.

Det kan allikevel være grunn til å foreta en mer detaljert analyse av de kostnadsforhold som selskapene vil stå overfor ved de ulike lokaliseringsalternativer. Dette henger sammen med at selskapene har hevdet at Luftfartsverket (1986) har anslått merkostnadene ved en delt operasjon for lavt. Dessuten bør markedsmessige forhold trekkes inn i denne sammenhengen. Det er en slik mer detaljert kalkyle som er grunnlaget for SAS' nevnte antydning om en 20% økning i billettprisene innenlands ved alternativet Delt trafikk (jfr. SAS, 1985).

SAS' kalkyle ble imidlertid utført for å beregne merkostnadene ved deling av trafikken i 1988 sammenlignet med fortsatt bruk av Fornebu. Kalkylen er derfor lite egnet til å vurdere virkningene på billettprisene ved Delt trafikk som en permanent løsning. Dette skyldes tre forhold:

(1) Det relevante sammenligningsgrunnlag for Delt trafikk som en permanent løsning, er ikke fortsatt bruk av Fornebu, det er Hurum eller Gardermoen. SAS' kalkyle tar derfor ikke hensyn til at flytting til en ny flyplass innbærer store investeringskostnader som isolert sett vil slå ut i høyere billettpriser.

(2) SAS (1985) legger til grunn et delingsmønster med innenlandstrafikk fra Fornebu og utenlandstrafikk fra Gardermoen. Ovenfor er det beskrevet et delingsmønster som er mer hensiktsmessig for flypassasjerene. Som en sidevirkning vil dette også gi en mer rasjonell utnyttelse av fly og mannskaper enn det SAS forutsetter i sin beregning.

(3) SAS' kalkyle forutsetter deling allerede i 1988. Ved deling av flytrafikken i midten av 1990-årene vil både Fornebu og Gardermoen etter prognosene ha den samme størrelsesorden som Fornebu hadde i 1985. Det er derfor grunn til å tro at deling ved et slikt senere tidspunkt i mindre grad vil virke inn på hvor rasjonelt stasjonsdriften vil kunne avvikles.

Med utgangspunkt i SAS' kalkyle har jeg (i Asheim, 1987b) forsøkt å beregne SAS' merkostnader ved Delt trafikk når sammenligningsgunnlaget er Gardermoen, og når i tillegg det delingsmøsteret som er beskrevet ovenfor, legges til grunn. Denne beregningen tyder på at merkostnadene ved Delt trafikk mer enn oppveies av de fordeler passasjerene har av fortsatt å kunne bruke Fornebu.

FLYSELSKAPENES HOLDNINGER

Selskapenes sterke motstand mot Delt trafikk og deres sterke engasjement for Hurum krever en forklaring. Er det grunn til å tro at selskapenes interesser ikke faller sammen med de samfunnsøkonomiske vurderingene?

Det er i utgangspunktet klart at f.eks. støy- og regionale virkninger er eksterne i forhold til selskapene. Det

må derfor være en politisk oppgave å trekke slike forhold inn i vurderingen. Det interessante spørsmålet er derfor om flypassasjernes interesser nødvendigvis vil bli tatt vare på i selskapenes vurderinger av lokaliseringsalternativene.

Poenget er at et lokaliseringsvalg og den rutestrukturen som følger med et slikt valg, i stor grad påvirker selskapenes posisjonering i markedet relativt til sine konkurrenter. Som Knutsen (1987) påpeker, kan det være grunn til å trekke Torp flyplass ved Sandefjord inn i flyplassdebatten. Hvis Hurum ikke blir valgt, vil nemlig denne flyplassen til en viss grad betjene det sør-vestre Oslofjord-området. Delt trafikk er da å betrakte som et 3-flyplassalternativ, Gardermoen som et 2-flyplassalternativ, mens det er Hurum som nærmest blir et 1-flyplasalternativ. Det er videre naturlig å tro at jo flere flyplasser som betjener en region, desto større del av trafikken vil fly med sekundærruter i regi av mindre selskaper. Dette kan – til tross for høyere sete-kilometer-kostnad – være en utvikling som tjener flypassasjerene ved at tilbringerreisene forkortes. Det kan allikevel ses på som en trussel fra større flyselskapers side fordi det undergraver de store selskapenes markedsandeler og åpner for større konkurranse. Problemet er generelt at passasjernes kjøre- og tidskostnader for tilbringerreisene, bare på en svært indirekte måte inngår i selskapenes kalkyler, medmindre andre selskaper kan tilby et produkt (fra en annen og nærliggende flyplass) som reduserer disse kostnadene.

SAS' sterke motstand mot det delingsmønster som er beskrevet ovenfor, kan dessuten ha sammenheng med konkurranseforholdet til Braathens SAFE. Delingsmønsteret forutsetter at Fornebu, Kjevik, Sola, Flesland, samt flyplassene på Nordvestlandet, skal ha forbindelse til Nord-Norge via Trondheim. Problemet fra SAS' synsvinkel er at rutene fra de nevnte flyplassene til Trondheim idag domineres av Braathens. Delingsmønsteret vanskeliggjør derfor videre utvikling av SAS' rutestruktur, hvor tilknytning mellom Sør-Norge og Nord-Norge skjer via Oslo. Bruk av Trondheim som knutepunkt vil imidlertid kunne tjene passasjerenes interesser ved at flytiden reduseres.

Delingsmønsteret vil på tilsvarende måte kunne tjene utenlandspassasjerer fra de største provinsbyene i Sør-Norge, ved at disse i større grad vil kunne tilknyttes utlandet i København (evt. Amsterdam, London) istedet for i Oslo (som SAS' hovedstrategi tilsier).

REFERANSER

Asheim, Geir B. (1987a), «Hovedflyplass i Oslo-området: Delt løsning er ikke uaktuell», SAF-kommentar nr. 4/1987, Senter for anvendt forskning, Norges Handelshøyskole.

Asheim, Geir B. (1987b), «Vedrørende beregning av de økonomiske konsekvenser for SAS ved delt trafikk Fornebu-Gardermoen», Norges Handelshøyskole.

Hernæs, Håkon (1987), «Fremtidens innflygningssystem: MLS», Samferdsel 63 (10), side 24.

Knutsen, Kristen (1987), «Langt fra landingsklart», Dagens Næringsliv 1987, 10.30.

Luftfartsverket (1986), «Hovedflyplass i Oslo-området».

SAS (1985), «Beregning av konsekvensene ved delt flytrafikk Fornebu-Gardermoen», 1985.12.20.

Stortingsmelding nr. 55 (1986/87), «Om lokalisering av hovedflyplass i Oslo-området».

Watle, Per Arne (1987), «Deling ingen løsning», Aftenposten 1987.10.02.

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1988 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske område, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og -forelesninger innenfor det økonomiske fagområde og for deltakelse i internasjonale forskningskonferanser. Bidrag gis ikke til rene utdanningsformål.

Søknadsskjema kan en få ved å henvende seg til:

Norges Banks fond for økonomisk forskning
Postboks 1179, Sentrum
0107 OSLO 1
Tlf. (02) 31 61 64

Søknadsfristen er 1.mai 1988

Petter Jakob Bjerve
Formann

Aktuell kommentar:

Utsiktene for internasjonal økonomi etter børskrakket[1]

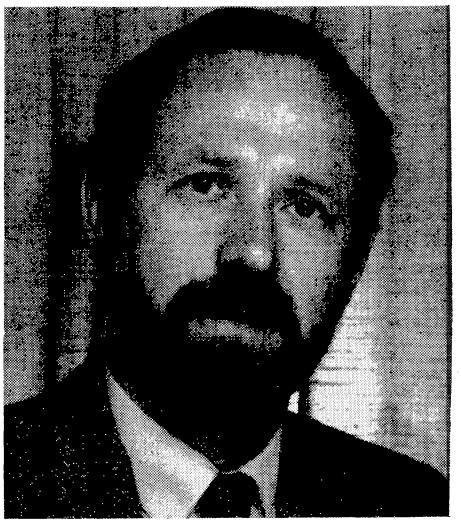

Amund Utne

Tuomas Sukselainen

Børskrakk og dollarfall har gitt sterke signaler om at den økonomiske politikken i de ledende industrilandene må legges om. Hvis ikke dette skjer, så vil markedene sørge for en tilpasning som reduserer de vedvarende ubalansene i internasjonal økonomi. En slik tilpasning kan bli dyr i form av lav produksjon og høy arbeidsløshet. Risikoen for at vi står overfor et markert tilbakeslag i verdensøkonomien har økt. Hvor sterkt tilbakeslaget vil kunne bli og hvor raskt det vil kunne komme, kan ikke sies med sikkerhet. Det som derimot er langt klarere, er at stilt overfor en slik mulig utvikling, ligger Norge dårlig an. Ikke bare vil eksportmarkedene vokse svakt. Press nedover på oljeprisene og hardere konkurranseklima for tradisjonelle eksportnæringer vil forsterke problemene. Samtidig har man gjennom høyt kostnadsnivå og sterk etterspørselsvekst bevilget seg en levestandard som ikke står i forhold til produksjonsresultatene. Eksterne begivenheter (som f.eks. OPEC I og II) har flere ganger etter krigen gjort at Norge har unngått økonomiske vanskeligheter som andre industrinasjoner har møtt. Om krisen i internasjonal økonomi tiltar, er det vanskelig å se at noe lignende vil skje denne gang.

AV AMUND UTNE
OG TUOMAS SUKSELAINEN[2]

1. En ny situasjon

Første del av 1987 var preget av vedvarende ubalanser i internasjonal økonomi og en klart svakere vekst enn tidligere antatt. Det ble fra mange hold pekt på en klar fare for ytterligere svekkelse av utviklingen dersom ikke de ledende landene la om politikken. Noen umiddelbar nedkjøling av den økonomiske aktiviteten skjedde imidlertid ikke i løpet av sommeren. Således antok IMF i sin siste rapport fra september at veksten i industrilandene samlet sett ville ligge rundt 2 ½ prosent både i 1987 og i 1988. Risikoen for en raskt avdemping i veksten ble også av mange ansett for å være noe mindre enn tidligere.

Samtidig var det klart at selv om betydelige endringer hadde funnet sted i handelsstrømmene målt i volum, så fortsatte ubalansene i de tre store landenes utenriksøkonomier. Bare i Japan kunne det konstateres en viss nedgang i driftsbalanseoverskuddet i løpet av 1987. Nedgangen i inflasjonstakten hadde stoppet opp i de fleste land. Likevel ble det ikke ansett som særlig sannsynlig at inflasjonen ville skyte ny fart. Unntaktet var USA hvor økende renter ga et uttrykk for forventninger om tiltagende inflasjon.

Skjørheten i valutakursregimet, basert på den såkalte «Louvre-avtalen», var åpenbar ved begynnelsen av oktober. Det ble klart erkjent at om de viktigste valutakursene skulle kunne holde seg innenfor de gitte rammer, måtte en sterkere omlegging av politikken til. Et vesentlig tiltak ville være å redusere det amerikanske budsjettunderskuddet. De tiltakene som ble gjennomført i slutten av september, innenfor rammen av Gramm-Rudmann-Hollings-loven, ble imidlertid ikke ansett for å gjøre særlig mer enn å hindre at budsjettunderskuddet økte i inneværende budsjettår og pekte for øvrig mot en meget usikker utvikling i amerikanske offentlige finanser i etterfølgende år. I Japan var det klare tegn på at innenlands etterspørsel var på vei oppover, delvis som følge av de finanspolitiske tiltak som regjeringen nylig hadde gjennomført. Det ble ansett som nødvendig at denne høyere veksten ble vedholdt fremover. Samtidig var det klart at innenlands etterspørsel i Tyskland måtte styrkes.

Sammenbruddet på verdens aksjebørser den 19. og 20. oktober har nødvendiggjort en revurdering av de økonomiske utsiktene og politikkutformingen. Så langt er det klart at offentliggjorte endringer i de økonomiske vekstanslagene har vært forholdsvis beskjedne. OECD sekretariatet har anslått at børskrakket vil redusere veksten i BNP i USA med omlag ½ prosent i 1988 og 1 prosent i 1989. I hele OECD-området er det tilsvarende anslått en reduksjon i den økonomiske veksten på om lag ½

[1] Artikkelen er datert 18. desember 1987.
[2] Både Amund Utne og Tuomas Sukselainen arbeider i EFTAs økonomiske avdeling.

prosent i begge år. Disse tallene er imidlertid meget usikre og omfatter bare en del av de antatte virkninger.

2. Utviklingen siden «Black Monday»

De to månedene siden midten av oktober har i første rekke vært karakterisert av betydelig finansiell ustabilitet. Aksjekursen falt med over 20 prosent i New York den 19. oktober. I løpet av 24 timer hadde sammenbruddet spredd seg til nær sagt alle viktige aksjemarkeder i verden. Fra 16. oktober til 15. desember falt indeksen for verdens aksjemarkeder samlet med 13 prosent (beregnet av Financial Times). Samtidig falt Dow Jones-indeksen med 14 prosent. De daglige endringer i aksjeprisene har vært meget store, fra ÷10 prosent til +9 prosent når alle aksjemarkeder er regnet sammen og fra ÷23 prosent til +10 prosent på Wall Street.

I løpet av de siste 40 årene har det vært ti klare fall i aksjene på Wall Street. Den største nedgangen, fra desember 1972 til september 1974, var på hele 45 prosent. I gjennomsnitt har verdifallet på aksjene vært 23 prosent. Hver nedgang har skjedd forholdsvis gradvis. Gjennomsnittlig har det gått 14 måneder fra aksjeindeksen har vært på topp til den har nådd bunn. Sammenlignet med tidligere tilbakefall er det derfor klart at sammenbruddet nå har vært dypt og at det har skjedd raskt. Aksjeindeksen på Wall Street nådde en topp mot slutten av august. Torsdag 17. desember var den 29 prosent lavere. Kapitalverdien av aksjeporteføljen var på toppen i august anslått til 2900 milliarder dollar. Verdien er nå mer enn 1000 milliarder dollar lavere.

En viktig lærdom å høste siden Louvre-avtalen ble inngått i februar 1987, synes å være at i fravær av nødvendige endringer i underliggende økonomiske forhold, innebærer forsøk på å styre valutakursutviklingen stort sett til at ustabilitet forskyves til andre markeder. I løpet av våren og sommeren ble noe av presset fra valutamarkedene overført til kredittmarkedene særlig gjennom økte renter på obligasjoner i USA og Japan. Fra midten av oktober er det aksjemarkedene som har hatt støyten. Samtidig med at aksjemarkedene brøt sammen økte etterspørselen etter sikre statspapirer, noe som presset prisene på disse opp og renteavkastningen ned. I USA gikk renten på tre måneders Treasury Bills ned fra 6.9 prosent den 16. oktober til under 6 prosent. Avkastningen på langsiktige statsobligasjoner i USA falt fra 10.2 prosent til under 9 prosent før den økte litt igjen i slutten av november/begynnelsen av desember. Det tok imidlertid ikke lang tid før urolighetene i valutamarkedene begynte på nytt. Mot slutten av oktober begynte dollaren å falle mot yen og mark. Den 17. desember stod dollaren i 1.62 tyske mark og i 126 yen hvilket innebar en nedgang på ti til tolv prosent i forhold til begge disse valutaer siden 16. oktober.

Faren for en umiddelbar sterk kontraktiv virkning av børskrakket ble raskt erkjent av Federal Reserve som hurtig sørget for å øke likviditetstilførselen. Også i andre land bidro de pengepolitiske myndighetene til å hindre at sammenbruddet på aksjemarkedet skulle forplante seg til andre markeder. Forholdsvis få skritt har imidlertid blitt tatt med sikte på å løse de mer grunnleggende problemer som ligger bak urolighetene på aksjemarkedene.

Forhandlinger mellom den amerikanske administrasjonen og Kongressen om reduksjonene i budsjettunderskuddet ble startet opp like etter at krisen i aksjemarkedet var et faktum. Et kompromiss ble nådd etter fire uker, men usikkerheten om budsjettutsiktene er ikke vesentlig redusert. Økt press på Vest-Tyskland for en mer ekspansiv politikk medførte en nedgang i rentenivået både der og i andre europeiske land i slutten av november og begynnelsen av desember. Forbundsregjeringen har også annonsert visse andre begrensede tiltak. Disse ulike tiltakene innebærer naturligvis noen skritt i riktig retning, men er ikke i seg selv tilstrekkelige for å bringe veksten i tysk økonomi på fote.

3. Makroøkonomiske virkninger av børskrakket

Fallet i aksjekursene påvirker den realøkonomiske utviklingen direkte på fire måter. For det første innebærer det en formuesreduksjon for husholdningene og derigjennom en nedgang i det private forbruket. For det andre vil svekkede salgsutsikter kombinert med både redusert tilgang på og økte kostnader ved egenkapital bidra til å redusere bedriftenes produksjons- og investeringsplaner. For det tredje vil banker og meglerfirmaer kunne risikere å gå over ende eller bli tvunget til å redusere omfanget av sin virksomhet. En fjerde og mer indirekte faktor er at det betydelige fallet i aksjekursene og de sterke fluktuasjonene i markedet bidrar til økt usikkerhet og forutsetningsvis svekket tiltro til den framtidige utviklingen både blant forbrukerne og i næringslivet. Vi vet heller ikke hvordan den videre børsutviklingen vil bli.

Hvordan utviklingen faktisk vil forløpe, avhenger i stor grad av hvilken politikk som blir utformet i kjølvannet av krisen. Det er tilstrekkelige faktorer til stede som kan frembringe en virkelig depresjon dersom feil fra lignende situasjoner tidligere blir gjentatt nå. Det er imidlertid god sjanse for at en slik situasjon kan bli unngått dersom de nødvendige økonomisk-politiske tiltak blir tatt raskt og med tilstrekkelig styrke og beslutsomhet. I så måte kunne det dramatiske budskapet fra sist oktober være signalet som fikk politikerne i de ledende industrilandene til å gjennomføre tiltak som kunne fjerne de grunnleggende ubalansene i internasjonal økonomi. De tiltak vi så langt har sett, har imidlertid ikke vært særlig oppmuntrende.

Utviklingen i aksjekursene brukes ofte som en ledende indikator for den realøkonomiske utviklingen. Det kan i denne forbindelse pekes på at hvert av de ti tilbakeslagene i amerikansk økonomi etter krigen har begynt gjennomsnittlig to til tre kvartaler etter et prisfall i aksjemarkedet. Ikke i noe tilfelle har perioden mellom omslag i aksjemarkedet og et tilbakeslag i realøkonomien vært over et år. Det har imidlertid også vært slik at nedgang i aksjemarkedet ikke alltid er blitt etterfulgt av et realøkonomisk tilbakeslag. Det er med andre ord ikke slik at et økonomisk tilbakeslag eller verre, en økonomisk depresjon, er en uunngåelig konsekvens av et fall i aksjekursene.

Det er grunn til å regne med at de sterkeste formueseffektene av børskrakken vil bli registrert i USA hvor det å sitte med aksjer er langt mer utbredt enn i andre land (om lag en fjerdedel av den voksne befolkningen i USA sitter med aksjer). Når man tar i betraktning at privat forbruk utgjør 65 prosent av BNP, vil husholdningenes reaksjoner på børskrakket være av avgjørende betydning. Mange kommentatorer har pekt

på at den enkeltfaktor som sterkest har påvirket konkunturoppgangen i USA i de senere årene, har vært det langvarige oppsvinget på børsen. Gjennom folks oppfatning av å sitte med en økende realformue har det private forbruket økt. Nå har denne positive formueseffekten forsvunnet og blitt erstattet med en tilsvarende negativ effekt.

Når man skal vurdere utsiktene fremover, kan det være nyttig å se hvordan utviklingen i husholdningenes sparerate i USA har vært. Fra 1981 til 1986 var det nærmest en uavbrutt nedgang i den personlige spareraten. Som den nedenstående tabellen viser, falt spareraten fra 7½ prosent av disponibel inntekt i 1981 til under 4 prosent i 1986. Ifølge anslag fra Bank for International Settlements falt særlig nedgangen i spareraten fra 6.3 prosent i 1984 til 3.9 prosent i 1986 sammen med en kraftig økning i kapitalgevinstene på aksjemarkedet. Disse gevinstene antyder altså en forklaring på den relativt sterke økningen som har kunnet registreres i det private forbruket i USA. Samtidig gir denne utviklingen en forklaring på hvorfor økningen i husholdningenes gjeld ikke har begrenset forbruksveksten (husholdningenes gjeld har økt ca. 10 prosent pr. år siden 1982 mens disponibel inntekt har økt med 8 prosent årlig).

Utviklingen i privat forbruk, sparerate og kapitalgevinster i amerikanske husholdninger

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Privat forbruk[1]	– 0.3	1.6	1.1	5.0	4.7	3.4	4.2
Sparerate [2]	7.1	7.5	6.8	5.4	6.3	5.1	3.9
Kapitalgevinster[2]	15.9	–1.1	6.5	7.4	2.8	13.2	13.1

1 Årlig prosentvis endring i volum
2 I prosent av disponibel inntekt

Kilde: Bank for International Settlements, Annual Report, June 1987, og OECD Economic Outlook No. 41, June 1987

Virkningene av et skifte i spareraten kan bli betydelig. Før børskrakket var det forventet en vekst på omlag 2 ½ prosent i disponibel realinntekt i USA. Med en utflating i spareraten på om lag 4 prosent, noe som også var forventet, ville privat forbruk også øke 2 ½ prosent. Hvis spareraten derimot, som en følge av børskrakket, skulle øke til 5½ til 6 prosent, ville privat forbruk stagnere. En ytterligere økning i spareraten ville innebære en nedgang i forbruket og ha en direkte negativ virkning på produksjonen. Til sammenligning var de amerikanske husholdningenes gjennomsnittlige sparerate 7.1 prosent for perioden fra 1950 til 1984.

Som nevnt ovenfor, er fallet i verdien på aksjene på New York-børsen på omlag 1000 milliarder dollar foreløpig anslått til å redusere den økonomiske veksten i USA med ca. ½ prosent i 1988 og 1 prosent i 1989. I andre land må man regne med mindre virkninger enn i USA på grunn av mindre utbredd aksjehold blant husholdningene. Hvor store utslagene vil være både i USA og i andre land er imidlertid svært vanskelig å anslå, spesielt når endringene i kursverdiene har vært så store. Det kan dog pekes på at de beregningene som er sitert, bare tar hensyn til de direkte virkningene av formuesfallet på husholdningenes forbruksetterspørsel. Hva reaksjonene i næringslivet og konsekvensene av disse vil kunne være, er overhodet ikke forsøkt innarbeidet. Men det kan ikke være mye tvil om at svekkete salgsutsikter og økte egenkapitalkostnader vil svekke investeringsetterspørselen. Økte økonomiske problemer for enkelte finansinstitusjoner, økt usikkerhet og generelt manglende tillit til den fremtidige økonomiske utviklingen både i næringsliv og blant husholdninger gjør heller ikke fremtidsutsiktene lysere. Virkningene av disse ulike faktorene må også regnes med når utviklingen fremover skal vurderes.

Selv om de direkte virkningene av børskrakket sannsynligvis vil være svakere utenfor USA enn i USA, vil andre land bli direkte påvirket av en nedgang i etterspørselen i USA og også av nedgangen i dollaren. Til sammen vil de forskjellige vekstdempende faktorene gjensidig forsterke hverandre og videre svekke den globale økonomiske utviklingen. Mulighetene for fornyet press nedover på råvareprisene er et ytterligere moment som kan trekke i samme retning. Det samme gjelder om den nedgangen i rentesatsen som har funnet sted etter børskrakket skulle bli snudd til en ny oppgang. Det er m.a.o. betydelige risikofaktorer til stede som gjør at de anslagene OECD nylig har lagt fram om økonomisk vekst i 1988 og 1989, rundt 2 prosent i OECD-området som helhet og ikke mye over 1½ prosent i Europa, må sies å være på den optimistiske siden.

Generelt vil en avdemping av etterspørselen i USA kombinert med fallet i dollaren øke konkurransen fra Nord-Amerika på de europeiske markedene. Sett fra enkelte av EFTA-landenes og deriblant Norges synspunkt kan slik konkurranse kanskje særlig gjøre seg gjeldende for industrielle råvarer og halvfabrikata. Slike varer (SITC 2,5 og 6) står for nesten halvparten av EFTA-landenes eksport til EF. For nordamerikanske produsenter er det europeiske markedet på mange områder forholdsvis marginalt særlig når etterspørselsveksten i USA er sterk. Dette har klart kunnet observeres i nedgangen i nordamerikansk industris markedsandeler i Europa. Siden begynnelsen av åttitallet har amerikansk og kanadisk basisindustri mistet en tredjedel av sin markedsandel på EF-markedene. Samtidig har produsenter i EFTA-landene økt sine markedsandeler noe. Med avtagende etterspørselsvekst i USA og en nedgang i den for tiden høye kapasitetsutnyttelsen hos nordamerikanske produsenter, og ikke minst på grunn av dollarfallet, er det mulighet for betydelige fremstøt på de europeiske markedene. Omfanget på den potensielle økte konkurransen kan illustreres ved at tapet av markedsandeler for nordamerikansk basisindustri på EF-markedene i perioden fra 1980 til 1986 tilsvarer omlag ¼ av EFTA-landenes eksport til EF av lignende produkter.

4. Hva bør gjøres?

Børskrakket i oktober 1987 kan bli betraktet som et kraftig varsko om at det er fundamentale ubalanser i internasjonal økonomi som må rettes opp. Selv om krisen klart vil ha en vekstdempende virkning på kort sikt, kunne den tjene det formål å frem-

tvinge vanskelige avgjørelser som kan fjerne ubalansene. En depresjon kan unngås, men det trengs beslutsomhet og internasjonalt samarbeid. Erfaringer fra tidligere lignende situasjoner kan i denne forbindelse spille en positiv rolle både for å hindre gjentagelse av feil og for å treffe de riktige tiltakene.

En reduksjon i det føderale budsjettunderskuddet i USA vil direkte ha en negativ virkning på veksten og vil således, isolert, styrke de negative virkningene av krakket. Samtidig er det en alminnelig oppfatning at en slik reaksjon er helt nødvendig for å gjenskape tillit til at en mer balansert utvikling kan oppnås senere. Det er således grunn til fortsatt å argumentere for en finanspolitisk tilstramming i USA. Når man har bedre faktisk kjennskap til husholdningenes og næringslivets reaksjoner på krakket, kan politikken revurderes. Uten en tilstramming vil budsjettunderskuddet på nytt kunne stige til 200 til 300 milliarder dollar og nøre opp under et ytterligere kraftig fall i dollarkursen. Pengepolitikkens umiddelbare oppgave vil være å forhindre et sammenbrudd i privat etterspørsel.

Generelt sett er argumentene styrket for økt internasjonalt samarbeid for å hindre et økonomisk tilbakeslag. Markedene har gitt sterke signaler i så måte, og det er neppe mye tid å miste. I Japan er flere tiltak gjennomført for å styrke den innenlandske etterspørselen som nå vokser ganske bra. I Europa derimot er de tiltakene som hittil er gjennomført, marginale. Ansvaret hviler i første rekke på Vest-Tyskland hvor en mer ekspansiv finanspolitikk burde iverksettes, men også mange andre land i Europa er i stand til å stimulere sine økonomier gjennom koordinerte aksjoner. Et spesielt poeng som kunne fremheves i denne forbindelse er at en ikke ubetydelig del av den veksten som har vært i Europa i det siste ett til halvannet året, har funnet sted i en del av de sydeuropeiske landene og i Storbritannia. Dersom det ikke kommer i stand en kraftigere etterspørselsvekst i andre land, vil enkelte av disse landene måtte stramme til på grunn av økende betalingsbalanseproblemer.

De depressive virkningene av børskrakket kan isolert føre til økt proteksjonistisk press. Ser man tilbake til tredve-årene, var det nettopp økt proteksjonisme i USA (The Smoot-Hawley Act) og etterfølgende mottiltak fra andre land, som sammen med en kraftig pengepolitisk tilstramming bidro til depresjonen. Disse erfaringene skulle tale for seg selv.

Norsk Økonomisk Tidsskrift – Et gammelt tidsskrift med nytt navn

Men Rocambole var ikke død . . .

Slik begynner gjerne den franske romanforfatteren Ponson de Terrail sine bøker om den etterhvert svært så seiglivede Rocambole, når han hadde vært så ubetenksom å ta livet av sin populære helt i slutten av forrige bok. Nå skal ikke vi sammenlikne Norsk Økonomisk Tidsskrift med franske røverromaner fra forrige århundre, men det er to klare paralleller mellom helten i den ovennevnte romanserien og dette tidsskriftet; de er ikke så lett å ta livet av og de daterer seg tilbake til forrige århundre.

Nytt navn

Norsk Økonomisk Tidsskrift er et nytt navn, men ikke noe nytt tidsskrift, det er en direkte videreføring av Statsøkonomisk Tidsskrift.

Da Statsøkonomisk Tidsskrift gikk inn etter 1986-årgangen, var det fordi den økonomiske belastning ble for stor for utgiveren, Statsøkonomisk Forening. Samtidig var det klart at bortfallet av det tradisjonsrike tidsskriftet ville etterlate seg et følbart savn. Det er ingen tvil om at Statsøkonomisk Tidsskrift dekket et behov i det norske økonomiske miljøet. Man trengte et nasjonalt publikasjonsforum for vitenskapelige arbeider som ikke helt passet inn i de internasjonale økonomiske fagtidsskriftene. Disse har i første rekke som oppgave å publisere original grunnforskning.

Sosialøkonomenes Forening

At tidsskriftet nå gjenoppstår under nytt navn er muliggjort ved at Sosialøkonomenes Forening i forståelse med Statsøkonomisk Forening inntil videre overtar som utgiver. Samtidig legges det opp til en samkjøring og arbeidsdeling med foreningens tidsskrift Sosialøkonomen. Sosialøkonomenes Forening vil dermed stå som utgiver av to tidsskrifter: Sosialøkonomen og Norsk Økonomisk Tidsskrift. De to tidsskriftene får en felles redaksjon som fra og med januar 1988 vil bestå av Rolf Jens Brunstad, Norges Handelshøyskole (ansvarlig redaktør), Torstein Bye, Statistisk Sentralbyrå, Tor Hersoug, Institutt for økonomi NTH, Arild Hervik, Møre og Romsdal Distriktshøgskole, Knut N. Kjær, ECON, Kjell Lommerud, Norges Handelshøyskole og Bent Vale, Norges Bank.

Gammelt tidsskrift

Den redaksjonelle linje i det gjenoppståtte tidsskriftet vil være å føre tidsskriftet videre etter de samme retningslinjer som ble trukket opp da den forrige redaksjonen tiltrådte i 1974 (Se Statsøkonomisk Tidskrift 1974 ss lf), og i tråd med de framtidsperspektiver som den skisserte i sin avskjedsartikkel (Se «Statsøkonomisk Tidsskrift gjennom 100 år – en nekrolog», Statsøkonomisk Tidsskrift 1986, ss 122f). Det betyr at Norsk Økonomisk Tidsskrift vil ta sikte på å trykke økonomiske artikler både av empirisk og teoretisk art. Tidsskriftet tar imidlertid ikke sikte på å bringe teknisk høyt spesialiserte bidrag med en begrenset lesekrets. Rent teoretiske artikler bør enten være oversikter der forfatteren gir innføring i emner av almenn interesse, eller de bør være rettet mot en konkret problemstilling av interesse for norske lesere. Tidsskriftet tilstreber forøvrig å være et forum for empiriske studier av norske økonomiske forhold, og for analyse av – og debatt omkring – norsk økonomisk politikk.

Presentasjonsmessig vil redaksjonen tilstrebe at artiklene skal kunne leses med utbytte av et noe bredere publikum enn forskere og akademiske økonomer. Det betyr ikke at man vil unngå teknisk pregede artikler, men at slike artikler også bør inneholde en intuitiv verbal drøftelse av problemstillingen.

Kvartalsskrift

Det tas sikte på at tidsskriftet igjen skal bli et kvartalsskrift. Dette skal skje gjennom en gradvis opptrapping, slik at 1987-årgangen vil bestå av ett nummer med utgivelse i månedskiftet januar/februar i år. 1988-årgangen vil bestå av 3 nummer, mens 1989 vil bli en normal årgang med 4 nummer.

Som en fortsettelse av Statsøkonomisk Tidsskrift begynner Norsk Økonomisk Tidsskrift med 101. årgang. Det er en åpning som forplikter og som vi håper vi kan leve opp til. Det er også naturlig i denne forbindelse å rette en velfortjent takk til den forrige redaksjonen, redaktørene Agnar Sandmo og Victor Norman og redaksjonssekretæren Tor Wergeland, som gjennom å stå ansvarlig for 13 årganger gjorde det mulig å nå den 100.

Abonnement på Norsk Økonomisk Tidsskrift kan tegnes i Sosialøkonomenes Forening, Storgt. 26,
tlf. 02-36 26 10

Abonnement koster kr. 125,- pr år. (Studenter kr. 100,-).

50-år med økonometriske modeller

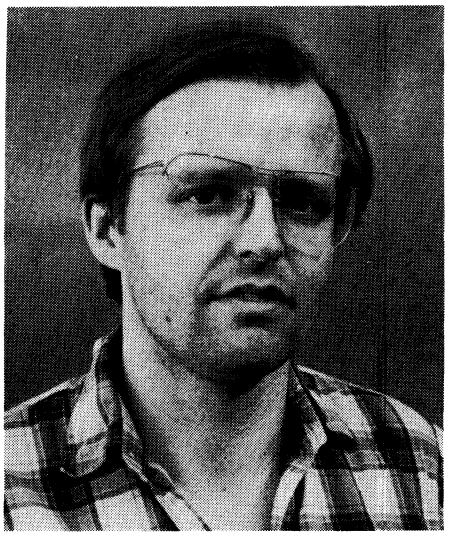

Gunnvald Grønvik

AV
GUNNVALD GRØNVIK[1])

Det er nå 50-år siden Jan Tinbergen publiserte den første økonometriske modellen av en nasjonal økonomi (Nederland). Som rett og rimelig er fant en grunn til å markere dette jubileet og Centraal Planbureau i s'Gravenhage og De Nederlandse Bank (Sentralbanken) i Amsterdam sto som vertskap for en tre dagers konferanse 21.-23. oktober 1987. I tillegg til å delta i denne konferansen tilbrakte jeg 20. oktober i Centraal Planbureau.

Centraal Planbureau, 20. oktober

Institusjonen er den sentrale anvendte økonomiske forskningsinstitusjonen i Nederland og sysselsetter om lag 150 personer, av dem er halvparten akademikere, stort sett økonomer. Institusjonen holder til i et falleferdig hus i en av Haags fornemme bydeler. Den er lovt nytt bygg i løpet av noen år og får derfor ikke penger til takreparasjoner! Institusjonen, som kan titulere seg som Nederlands offisielle, vitenskapelige rådgivningsorgan for økonomisk politikk, publiserer økonomiske prognoser og er en aktiv og semi-uavhengig deltaker i utforminga av den økonomiske politikken. For dette formålet har Planbyrået et utvalg makroøkonometriske modeller. I tillegg utføres det sektorstudier og en har globale energimodeller m.v. Planbyrået har inntil nylig hatt monopol på å utvikle og drive makroøkonometriske modeller. På mange måter er det dermed naturlig å sammenlikne institusjonen med Forskningsavdelinga i SSB. Planbyrået har vært friere til å gi anslag for framtida og prognoser som avviker fra regjeringas enn det vi er vant med fra Byrået i Norge.

Planbyrået har alltid stilt høge faglige krav til sin virksomhet og ansatte der har regelmessig gått over til akademiske stillinger. Et eksempel er Jan Tinbergen som var institusjonens første direktør. Da ha forlot direktørstillingen, ble han professor ved Erasmus Universitetet i Rotterdam. Strømmen ut i det akademiske miljøet har vært så betydelig at på konferansen ble det gjort poeng av det hver gang de kunne vise fram en nederlandsk professor som aldri hadde jobbet ved Planbyrået! De høge faglige kravene har medført en meget høg standard på dokumentasjonen som det er all grunn til å ta etter.

Freia-Kompass modellen.

Til bruk i den makroøkonomiske rådgiinga har Planbyrået tidligere hatt årsmodellen Freia til analyser på mellomlang sikt og kvartalsmodellen Kompas til kortsiktige analyser. Begge modellene har integrert finans- og realsida sjøl om finansblokken ikke har vært komplett i modellene tidligere. De to modellene ble integrert til kvartalsmodellen Freia-Kompass i 1985 (eller FK85). Begrunnelsen var dels kostnadene ved å vedlikeholde to modeller med nokså likt teoriinnhold og dels problemer med å samordne analyser på kort og mellomlang sikt fordi modellene ikke gir helt like svar på samme spørsmål. I FK85 er finansmodellen komplett.

FK85 er dokumentert i van den Berg et al (1987), og den monetære submodellen i Hasselman et al (1987). I realmodellen følger etterspørselen etter varer av et vanlig keynesiansk etterspørselssystem mens tilbudet følger av en årgangsmodell for realkapital. Av denne årgangsmodellen kan en for den endogent bestemt kapasitetsutnyttelse avlede (optimal) etterspørsel etter arbeidskraft. Tilbudet bestemmes av demografiske faktorer og arbeidsledigheten. Faktisk sysselsetting bestemmes som et veid gjennomsnitt av optimal etterspørsel og tilbud slik at bedriften holder på arbeidskraft gjennom lavkonjunkturen. FK85 har både skatte- og stønadsrelasjoner og modellens endogene renter bestemmer offentlig sektors renteutgifter. Det offentlige budsjettunderskuddet er dermed endogent i modellen.

Monetær sub-modell.

Den monetære sub-modellen var temaet i mitt møte med *Hasselman.* FK85 har i Brainard og Tobins (1968) ånd en femsektors finansmodell med fullt bokholderi for tolv objekter. Sektorenes netto finansinvesteringer og statistiske feil er eksogene i forhold til denne submodellen. For åtte objekter settes prisene av en sektor som aksepterer kvantumsbeslutningene til de øvrige sektorene. For tre objekter er det separate tilbuds- og etterspørselsrelasjoner og prisene justeres slik at markedene klareres. Det siste objektet, sedler og mynt, er uten pris og markedet klareres som en konsekvens av det komplette bokholderiet (Walras' lov). Modellen er estimert slik at bokholderiet er automatisk oppfyllt. I tidligere modellversjoner var det estimert en «spreder» som fordelte økosirkavvik på noen av objektene, jf. Don (1982). «Sprederen» er nå eliminert fordi den gjorde det vanskelig å gjennomskue modellens virkemåte. Prisen ved dette er imidlertid at de estimerte renteutslagene er blitt svært små. Hasselman antok at multikollinearitet systematisk

[1] Gunnvald Grønvik er cand. oecon fra 1979, og er nå forsker i Norges Bank.

ville føre til underestimering av priseffektene. Dette problemet er økt ved at en er gått fra en års – til en kvartalsmodell. De estimerte koeffisientene er derfor oppjustert slik at kvantumsutslagene ved renteendringer er i samsvar med det en hadde i årsmodellen tidligere. Hasselman la vekt på at modellene måtte gi rimelige resultater og opplyste at de nå kjørte modellen på mellomlang sikt (åtte år eller trettito kvartal) uten å måtte gripe inn med «ad faktorer» for å få priser eller kvantum til å vise rimelige verdier.

De tre prisene som bestemmes i samspillet mellom tilbud og etterspørsel er den innenlandske obligasjonsrenta (kapitalmarkedsrenta), statssertifikatrenta (pengemarkedsrenta) og prisen på nettofordringer på utlandet (valutamarkedet). På disse rentene «henger» modellens øvrige renter. På grunn av Nederlands svært åpne økonomi spiller sjølsagt de eksogene internasjonale rentene og den eksogene USD/DEM valutakursen en sentral rolle for å stabilisere modellen. Den endogene valutakursen beskriver NLGs variasjon rundt DEM innafor svingningsmarginene i EMS.

FK85s finansmodell er en praktisk gjennomføring av opplegget til Brainard og Tobin (1968). Omrisset av finansmodell i RIKMOD (jf. Grønvik og Jansen (1987)) er helt ut i samsvar med opplegget i FK85 som dermed uten tvil vil være en betydelig kilde til inspirasjon og til videre studier i Norges Banks modellarbeid.

Verdens modell.

Internasjonale finansielle variable spiller en sentral rolle i FK85s finansblokk og den realøkonomiske utviklingen internasjonalt spiller en stor rolle for Nederlands eksport og import. For Centraal Planbureaus prognosevirksomhet er det dermed avgjørende å kunne forklare utviklingen i verdensøkonomien på en god måte. Som et hjelpemiddel har en utviklet en verdensmodell med fem regioner (USA, Vest-Tyskland, Rest-OECD, OPEC og resten av verden) for internasjonalt varebytte og kapitalmarkeder. Min andre sesjon i Haag var med den internasjonale divisjonen. Verdensmodellen og planlagte revisjoner av regionene i nær framtid ble gjennomgått. Interesserte henvises til Besseling og Brandsma (1987) for en anvendelse på koordinering av internasjonal politikk.

Economic Modelling Conference, 21.-23. oktober

Konferansen samlet ca. 400 deltakere. Av dem var 250 fra Nederland og de fleste tilreisende fra Europa. Fra Norge var det sju deltakere og de sentrale modellbygger- og -brukermiljøene var representert. De to første dagene var det plenumssesjoner med sju inviterte bidrag og en paneldebatt. Paperene holdt jevnt over et høgt nivå. Det var to kommentarer til hvert av paperne og her hadde en virkelig fått tak i topper. Bidragene og de inviterte diskusjonsinnleggene vil bli trykt i ei bok fra konferansen som etter planen skal komme ut i mars 1988.

Konferansens tredje dag ble det lagt fram seks innsendte papere i tre parallelle sesjoner. Dessuten ble programvare for tre nederlandske modeller FK85, sentralbankmodellen MORKMON og modellen SECMON som utvikles og drives ved Universitetet i Amsterdam demonstrert.

Konferansen ble åpnet av *Prins Claus.* Han er representantskapsmedlem i sentralbanken og Generalinspektør for u-hjelps samarbeid i Utenriksdepartementet. Utviklingsproblemene fikk betydelig plass i åpningstalen, som også inneholdt en kongelig vurdering av kursfallet i New York og Amsterdam. En kan trygt si at både for innhold og framføring var talen en ekstrem, positiv outlier i klassen for kongelige åpningstaler.

Nederlandsk modellbygging.

Første dag var ellers i stor grad viet nederlandsk modellbygging. *A.P. Barten* ga en historisk oversikt over nederlandske modeller fra Tinbergens 1936 modell til både FK85 og konkurrentene (sentralbankmodellen MORKMON m.v.) i nyere tid. Han hadde reestimert 1936 modellen og funnet noen feil i tredje desimal. Modellen ble i sin tid estimert uten andre hjelpemidler enn papir og blyant og beregningsarbeidet var en viktig kostnad å ta hensyn til ved enhver ny variabel som skulle prøves. *J.C. Siebrand* gikk gjennom bruken av modeller til formulering av økonomisk politikk i Nederland, hvordan modellene hadde forandret seg i respons til nye økonomiske problemer Nederland sto overfor, og svakhetene modellene fortsatt hadde. *G. d'Alcantara* sammenliknet de tre viktigste nederlandske modellene ut fra tre bakgrunnspapere der modellbyggerne har presentert modellene og svart på et utvalg like spørsmål gjennom simuleringseksperimenter. I den siste sesjonen første dag trakk *R.G. Bodkin* fram utviklingstrekk ved modellbygging i noen andre europeiske land. Et par av utviklingstrekkene kommer jeg tilbake til i siste avsnitt.

I diskusjonen trakk *Kenneth Wallis* fram behovet for «glasnost» (åpenhet) i modellbygging. Modellbyggerne må legge åpent fram alt som gjøres og det må utvikles et metodisk apparat for å sammenlikne og etterprøve modellene. Wallis reklamerte deretter sterkt for arbeidet som gjøres på dette området ved Universitetet i Warwick. Wallis understreket behovet for å bringe foroverskuende forventninger inn i modellene siden beslutninger tas ut fra vurderinger om framtida. Modell-Konsistente Forventninger (tidligere kalt Rasjonelle Forventninger) er i dag det eneste tilgjengelige alternativet for slike forventningsprosesser, og Wallis presiserte at mekanismen lar seg forene med ethvert teoriinnhold i andre deler av modellen.

Framtida for makroøkonomisk modellbygging.

Andre dag ble åpnet med en paneldebatt om framtida til makroøkonomisk modellbygging. *Jan Tinbergen* mente den var lys fordi faget var i ekspansjon. Som eksempler på nye temaer som vil få større betydning nevnte han forurensning og ressursforvaltning. Tinbergen går nå i sitt 85 år, men det forhindrer ikke at han fortsatt estimerer modeller. Problemene han nå prøver å besvare er globale: Hvor store velferdsgevinster kan oppnås med nedrustning mellom vest- og østblokken og hvor stor er den optimale u-hjelp til den tredje verden. Det foreløpige svaret på det andre spørsmålet er mye høgere enn FNs anbefaling om 0.7% av BNP i de industrialiserte land.

R.J. Barro som har vært en av lederfigurene for den nye klassiske makroteorien tok utgangspunkt i denne skolens forskningsprosjekt. De ønsket å forklare konjunkturutvik-

lingen bedre kvantitativt enn andre skoler har klart. Teorien var at pengepolitiske overraskelser kunne gi realøkonomiske sjokk mens annen pengepolitikk på grunn av rasjonelle forventninger ville være nytteløst. Barro konstaterte at teorien ikke gjør det bra, og en fundamental feil er at skolen har antatt at pengemengden er styrt av myndighetene. Denne feilen skriver seg fra Friedman og Schwarzs studier av amerikansk pengehistorie. Når pengemengden ikke er eksogen, faller sjølsagt hypotesen om gal styring av pengemengden bort som årsak til konjunkturutviklingen. Den nye klassiske makroteorien beveger seg nå mot realsjokk (teknologisjokk m.v.) som forklaring på konjunkturbevegelsene (og dette er vel fullt forenelig med hovedstrømmen av økonomisk teori). R.J. Barro har, i tråd med sin nye overbevisning, forflyttet seg til Harvard.

Forskningsoppgaver for makromodeller.

J. Drèze hadde ledet komitearbeid for EF for å foreslå endringer i den økonomiske politikken. Hans komite mener at situasjonen idag er balansert, det betyr at tilbudet har tilpasset seg lav etterspørsel og høg reallønn. Komiteen går inn for «two-handed approach» for å stimulere både tilbud og etterspørsel til en annen balansert situasjon, jf. Drèze et al (1987) eller Holden og Vennemo (1987). Temaet for paneldebatten var forskningsoppgaver for makromodeller, og hans komite mente at modellene ga lite rimelige tilbudsutslag ved etterspørselssjokk. Potensiell sysselsetting blir verken observert eller modellert. Han mente derfor det ville være viktig å utvide databasene som ligger til grunn for modellene med arbeidskraftregnskap. Erfaringene var også at det har skjedd strukturelle endringer i prisdannelsen. Særlig er kortsiktig prisdynamikk for dårlig modellert, og her mente han at integrering av tverrsnitts- og tidsseriedata ville kunne brukes for å forbedre modellene. Et annet punkt han trakk fram var at modellens teoriinnhold burde testes mot data fra flere land (men de kvantitative utslagene vil sjølsagt variere). Dette er særlig nødvendig når en skal simulere politikkforslag for en gruppe land. Dersom det ikke er samme teoriinnhold, vil det være tilfeldig om en kan komme fram til et sammenhengende politikkforslag. En viktig gevinst ved å estimere modellene på data for flere land, vil være at en får en bedre debatt om modeller og teorier. Dette er særlig viktig i Europa fordi miljøene er små og impulser og kritikk til modellbyggerne for få. Kommentaren om samme teoriinnhold er forøvrig direkte i strid med den rådende filosofi i Prosjekt LINK, og der har en nettopp problemer med å finne fram til konsistente politikkforslag. Det siste poenget Drèze tok opp var *usikkerhet.* Politikk er beslutning under usikkerhet og svært lite er gjort i modellene for å behandle usikkerheten systematisk. Det ville være en betydelig gevinst om for eksempel lønnsutviklingsanslag ble gitt som «probabilistic forecasts» slik at politikken ble utformet med hensyn på hele fordelinga, ikke bare med hensyn på et moment i den.

J.S. Flemming nevnte en nå var i ferd med å få et dataproblem. Teori og kvantitative metoder har blitt vesentlig raffinert uten at datatilgangen og -kvaliteten har fulgt etter. Et eksempel på dårlig datakvalitet er underskuddet i verdenshandelen som stadig øker. Et annet eksempel er at finansiell modellbygging ofte står fast på grunn av mangel på konsistente data. Han tok også opp behovet for foroverskuende beslutninger fra myndighetenes side på linje med foroverskuende forventninger fra økonomiens private aktører.

De andre sesjonene andre dag var viet strukturell endring, makroøkonomiske modeller og henholdsvis mikroøkonomisk teori og økonometri. I den siste ga *T. Kloek* et nyttig oversyn over utviklingen av økonometrifaget og bruken av økonometri ved økonomisk modellbygging. I debatten erklærte *J. Kmenta* seg enig i behovet for «glasnost». En må imidlertid følge hele Gorbatsjovs program. Han tok derfor til orde for «perestroika» (nyorientering, forandring) i økonometrifaget. De teoretiske økonometrikerne må ut av studerkammerne og inn i den praktiske økonometris (bl.a. makromodellbyggings) problemer. Kritikken er nok mest relevant i forhold til amerikanske universitetsmiljøer.

Forventningsdannelse og programvare.

Tredje dag valgte jeg sesjonen om forventningsdannelse. Det ble der lagt fram papere om problemene med modeller med foroverskuende forventninger. Det synes nå helt klart at rasjonelle eller mer presist modellkonsistente forventninger kan gjennomføres reint teknisk. Løsningen av slike modeller er avhengig av terminalbetingelsen, tidshorisonten fram til betingelsen gjelder og teoretisk formulering av hvordan forventningene inngår. På alle disse punktene er det mulig å gjøre dårlige valg. Spesielt kan det nevnes at tidshorisonten bør være forholdsvis lang, men kostnaden med å tilrettelegge eksogene variable kan bli stor, og kvaliteten på anslagene for ei fjern framtid kan bli dårlig. Det en vinner i bedre forventningsbeskrivelse kan dermed gå tapt på andre områder. Paperene som ble lagt fram kan hjelpe oss til å gjøre færre dårlige valg.

Jeg valgte modelldemonstrasjonene til Planbyrået og Sentralbanken. PC-programvaren for FK85 er god, men ikke oppsiktsvekkende. Presentasjon av grafikk og resultattabeller som aggregerer over tid (f.eks. til årstall) er mer fleksibel og raskere enn det norske TROLL-brukere har tilgjengelig på stormaskinen idag. Det som er særlig interessant med denne programvaren er at den er spesielt utvikla for å gjøre Planbyrådets modell FK85 tilgjengelig for forskere og prognosemakere utafor institusjonen uten at de trenger tilgang til stormaskin.

Sentralbanken har lagt ned betydelige ressurser på å utvikle en grafisk pakke som illustrerer *modellen MORKMONs virkemåte.* De hadde tatt i bruk visuelle effekter fra fysikken: Nivået på beholdningsvariable ble vist som vannstander i kar, og tilstanden i beholdningen ved temperaturen, strømmer fløt i tjukke eller tynne stråler og så videre. Som eksempel kan nevnes at et høgt nivå i karet for arbeidssøkere (arbeidsløshet) hevet et stempel som reduserte innstrømmingen til beholdningen arbeidssøkere fra karet for potensielle arbeidssøkere. Programmet har visstnok først og fremst et pedagogisk siktemål, og det er nyttig at presentasjonen av årssammenhenger settes på dagsorden. Jeg synes ikke forsøket var helt vellykka fordi den sterke bindinga til fysikken hemma framstillinga, og både de kvantitative utslagene og tidsforløpet ble borte.

Noen tendenser

Sjøl om konferansen i stor grad var viet den nederlandske modelltradisjonen, er det trekk i utviklinga som er helt parallelle i Norge. Jeg skal her bare nevne to tendenser i modellenes institusjonelle utvikling.

Det ble trukket fram at seriøse makromodeller er blitt så store at de ikke lenger kan være en-manns verk. Modellene hører derfor i økende grad til i institusjoner som planbyråer og sentralbanker samtidig som det blir færre modeller som har sin basis i reint akademiske miljøer. Dette har vært tilfelle i Norge og Nederland lenge, så her kan vi registrere at verden er i ferd med å følge etter.

En annen viktig utvikling er det at modellmonopolet er brutt ved at flere miljøer bygger og vedlikeholder større makromodeller. Utviklingen mot «glasnost» ble på konferansen dokumentert gjennom sammenlikningen av de nederlandske modellene, arbeidet i Storbritannia og PC-programutviklingen for FK85. Også dette svekker monopolene. På dette området følger vi etter i Norge ved at Byråets monopol i ferd med å bli brutt, og vi har åpenhet og debatt mellom de viktigste modellmiljøene blant annet gjennom regjeringas modellutvalg. Det står fortsatt en del igjen før norske modeller er tilgjengelige for andre deltakere i den makroøkonomiske debatten.

Referanser:

Berg, P.J.C.M van den, G.M.M. Gelauff og V.R. Okker (1987): «The Freia-Kompas model for the Netherlands: A quarterly macroeconometric economic model for the short and medium term.» *Occasional Papers No 39*, s'Gravenhage: Centraal Planbureau.

Besseling, P.J. og A.S. Brandsma (1987): «Macroeconomic Models and the International Fiscal and Monetary Policy.» Paper lagt fram på Economic Modelling Conference i Amsterdam 21. – 23. oktober 1987. s'Gravenhage: Centraal Planbureau.

Brainard, W.C. and J. Tobin (1968): «Pitfalls in Financial Model Building», *American Economic Review 58*, s 99-122.

Don, F.J.H. (1982): «Restrictions on Variables», *Journal of Econometrics 18*, s 369-393.

Drèze, J., C. Wyplosz, C. Bean, F. Giavazzi og H. Giersch (1987): «The two-handed growth strategy for Europe: Autonomy through flexible cooperation.» *Economic Papers no. 60-1987*. Brussels: Commission of the European Communities.

Grønvik, G. og E.S. Jansen (1987): «Finansblokken i RIKMOD – frihetsgrader, data og data-arbeid», *Arbeidsnotat 1987/6*. Oslo: Norges Bank.

Hasselman, B.H, F.A.M. van Erp, A.G.H. Nibbelink og H.R. Timmer (1987): «The Central Planning Bureau Monetary Model of the Dutch Economy. A new monetary submodel for Freia-Kompas», *Monografie No. 29*, s'Gravenhage: Centraal Planbureau.

Holden, S. og H. Vennemo (1987): «Der δ blir en kjær venn.» *Sosialøkonomen 41*. No. 11 – s. 22-23.

OLJEDIREKTORATET
DIVISJON FOR RESSURSFORVALTNING
UTBYGGINGSAVDELINGEN

SEKSJONSSJEF

RESSURSØKONOMI

I seksjon for lete- og utbyggingsøkonomi er det ledig stilling som seksjonssjef.

Seksjonen tilhører utbyggingsavdelingen og har tverrfaglig kompetanse innen geologi, reservoarteknikk, utbyggingsteknologi og økonomi. Seksjonen har ansvar for å utarbeide økonomiske analyser ifm anbefalinger i lete- og utbyggingsfasen og ansvar for ressursdivisjonens EBD-baserte bebslutningsmodeller. Sentrale oppgaver er:

- Prospektevalueringer ifm tildeling av blokker
- Leteøkonomi
- Prosjektanalyser ifm feltutbygginger
- Reservoarøkonomi
- Strategi ved samordning av felt i et område
- Økonomiske analyser av transportplaner
- Investeringsanalyser
- Beslutninger under usikkerhet
- Petroleumsskatter

Stillingen ønskes besatt av person med høyere økonomisk utdanning. Praksis fra petroleumsrelatert virksomhet innen petrolumsindustrien, offentlig forvaltning eller fra forskning vil være en fordel, men ingen betingelse. Det legges vekt på en solid fagøkonomisk bakgrunn, analytisk legning, gode samarbeidsegenskaper og evne til å arbeide i et tverrfaglig miljø.

Stillingen lønnes som seksjonssjef etter ltr 34, kr 254 568,- pr. år. I tillegg gis det trinn 17 på tilleggstabell B, kr 27 461,- pr. år.

Oljedirektoratet ønsker en jevnere fordeling mellom kjønnene og oppfordrer derfor kvinner til å søke.

Nærmere opplysninger ved avdelingsdirektør Arild N. Nystad på telefon 04-87 60 00

Søknadsfrist 10. mars 1988. Søknaden merkes 8/88.

Aktuell kommentar:

Økonomisk utvikling og reformer i Polen i de senere år

Stanislaw Lis

Etter en jevn økonomisk vekst i Polen i hele etterkrigstiden fram til slutten av 1970-årene gjennomgikk Polen i perioden 1980–1983 en av de største krisene verdensøkonomien har sett etter den andre verdenskrigen. I denne artikkelen blir denne krisen beskrevet og analysert. Likeledes blir de økonomiske reformene som ble framtvunget av krisen gjort til gjenstand for beskrivelse og analyse.

AV
STANISLAW LIS[1])

I. NOEN HOVEDTREKK I DEN ØKONOMISKE UTVIKLINGEN I POLEN I 1980-ÅRENE

Innledning

Gjennom alle etterkrigsår og fram til slutten av 1970-årene gjennomgikk Polen en rask økonomisk vekst med en ganske betydelig heving av den økonomiske levestandard. I perioden 1980–1983 gjennomgikk imidlertid Polen en av de største økonomiske kriser verdensøkonomien har sett siden den andre verdenskrig. De første tegn på en nedgang i landets økonomiske utvikling ble synlig allerede i 1979 mens sammenbruddet i den økonomiske utvikling ble helt klar i 1980.

Før jeg forsøker å forklare årsakene til den utvikling som har funnet sted, skal jeg først beskrive noen hovedtrekk i utviklingen.

Noen hovedtall i utviklingen

Mellom 1978 og 1983 falt nasjonalinntekten dramatisk. I 1979 falt den således med 2 prosent, i 1980 med 6 prosent og i 1981 og 1982 med gjennomsnittlig 9 prosent pr. år. Således var nasjonalinntekten i 1982 25,5 prosent lavere enn i 1978. På per capita basis var nasjonalinntekten i 1982 ca. 30 prosent lavere enn i 1978. Fallet i nasjonalinntekten medførte naturlig nok også betydelige fall i konsum og investeringer, og landets kapitalbeholdning var i 1983 20 prosent lavere enn i 1976. Også kvaliteten på produktene ble dårligere. Trass i fallet i produksjonen økte de nominelle lønningene og inntekter med den følge at prisene steg betydelig. Prisstigningen var således 10 prosent i 1980, mer enn 20 prosent i 1981 og 100 prosent i 1982.

Den sterke prisstigningen førte til et fall på 25 prosent i reallønningene i den statseide sektor og et fall i konsumet på 15 prosent i perioden 1979–1983. Som vanlig i slike tilfeller ble arbeiderklassen hardest rammet. Det er ingen overdrivelse å hevde at myndighetene fullstendig hadde mistet kontrollen med utviklingen. Krisen manifesterte seg således ikke bare ved en betydelig nedgang i nasjonalinntekten, men også ved en betydelig gjeld til utlandet som i 1980 kom opp i 24,7 milliarder U.S. dollars som mange ganger overskred grensen på 25 prosent av eksporten fastsatt av Verdensbanken som retningsgivende for et lands lånevirksomhet.

Vesentlige utslag i polsk hverdag av krisen

Krisen ble klart forsterket i 1981 som et resultat av den økende konflikt mellom regjeringen og folket; som var et resultat av folkets manglende tillit til den sittende regjering. Folkets voksende misnøye ga seg utslag i streiker, innføring av 5 dagers uke og krav om høyere lønninger, alders- og uførepensjoner etc. I denne situasjonen gjorde myndighetene innrømmelser som vanskeliggjorde en løsning av de underliggende krisefenomener. Mens således nasjonalintekten gikk ned med 12 prosent i 1981 gikk konsumet ned med bare 1,5 prosent. Det relativt høye konsumnivået ble opprettholdt gjennom en sterk nedgang i investeringene og økt import, noe som økte landets utenlandsgjeld.

Det kanskje mest dramatiske og synlige tegn på krisen kunne en se i konsumvaremarkedet.

Siden inntekter og pengemengde økte langt raskere enn tilbudet av konsumvarer ble penger sett på som «hot money» som måtte brukes på enhver tilgjengelig vare. Folket var ute av stand til fullt ut å forstå de akkumulerte vansker og var ikke villig til frivillig å bære konsekvensene som naturlig måtte være en uunngåelig prisstigning. Myndighetene kunne på grunn av sin svake stilling ikke tvinge en slik beslutning på folket. Solidaritet gjorde priser til et forhandlingstema i diskusjonen med myndighetene om dybden, omfang og tempo i refor-

[1]) I perioden 11.–18. oktober 1987 besøkte professor Dr. hab. Stanistaw Lis fra Crocow Academy of Economics Norges Handelshøyskole. Under sitt opphold i Bergen holdt han bl.a. en gjesteforelesning om krisen i polsk økonomi, og om de reformer en har funnet seg tvunget til å innføre for å rette opp landets økonomi. Denne artikkel er en oppsummering av de viktigste punktene i hans forelesning, og er oversatt og redigert av Gunnar Fløystad, Norges Handelshøyskole.

mene i det økonomiske systemet. Denne konflikten førte til et fullstendig sammenbrudd av markedet og til et brudd av de økonomiske band mellom by og land. I løpet av 1981 forsvant praktisk talt alle forsyninger og butikkene var uten varer. rer.

På grunn av etterspørselsoverskudd i markedene oppsto det køer ved forretningene, spekulasjon etc. Myndighetene ble derfor tvunget til å innføre rasjonering på de fleste nødvendighetsvarer. Trass i dette var prisstigningen sterk. I denne situasjonen lyktes det i 1981 arbeiderne i den statseide industri å få gjennomført reallønnsøkninger på nesten 25 prosent trass i at produktiviteten gikk ned med 12 prosent. Dette fenomen er blitt kalt «the Polish economy weakness syndrome» fordi det neppe kan skje andre steder i verden. Muligheten til å bringe likevekt i markedene ved å øke tilbudet av varer var ikke lenger til stede på grunn av mangel på utenlandsk valuta, nedskjæringen i investeringsaktiviteten etc. Dette er årsaken til at en meget betydelig prisstigning ble innført i 1982 særlig for industrivarer hvor prisstigningen var på ca. 120 prosent. Som en følge av dette falt reallønningene med ca. 25 prosent. Etter 1982 har prisstigningen vært mindre og er i dag omkring 13–15 prosent.

Nedskjæringen i investeringsaktiviteten har bidratt sterkt til at kapitalbeholdningen er mindre moderne og «up to date» enn i andre land. Som et resultat av dette har en grovt anslått at teknologitapet mellom Polen og andre land i den vestlige verden er 15–20 år.

II. ET FORSØK PÅ Å FORKLARE NOEN AV DE ÅRSAKENE TIL DEN UTVIKLING SOM HAR FUNNET STED

Antatte årsaker til krisen

Før vi forsøker å gi et svar på årsakene til den krisen som Polen har vært igjennom ønsker jeg å presisere at noen entydige svar på dette problemet neppe kan gis. Det hersker også i Polen delte meninger om dette problemet. Noen av årsakene til problemet er imidlertid høyst sannsynlig følgende:

- for store og ulønnsomme investeringsprosjekter
- et betydelig gjeldsproblem til utlandet
- for store lønnsøkninger langt utover det produktivitetsstigningen skulle tilsi
- gal og lite gjennomtenkt jordbrukspolitikk
- en upassende prisfastsettelsespolitikk
- en gal og sårbar økonomisk politikk.

Andre oppfatninger av årsaken til krisen som har vært nevnt er følgende:

- mangel på demokrati i det politiske og økonomiske liv
- gal personalpolitikk
- mangel på åpenhet i det politiske og økonomiske liv
- monopolrollen til Partiet i beslutningsprosessen
- polsk mentalitet og holdning.

Selv om de ovenfor nevnte faktorer sikkert forklarer mye av problemene, er det sannsynlig at den reelle årsaken til problemene ligger på et mere dyptgående plan og omfatter følgende:

a. upassende og lite relevante teorier for økonomisk styring og utvikling
b. feil i den ideologiske oppfatning
c. den dominerende rolle til «the hard-liners» blant de regjerende myndigheter.[2])

Så langt tilbake som 1948 akseptterte Polen sammen med andre sosialistiske økonomier det fundamentale prinsipp at et sosialistisk system må være basert på sentraliserte direktiver fra en regjering med uinnskrenket makt. Dette var sett på som å være noe av selve fundamentet for en sosialistisk økonomi. Dette sentraliserte systemet bidro i sterk grad til den økonomiske krise. Det bidro til en nedgang i økonomiens effektivitet, i den økonomiske vekst og den endelige stagnasjon.

Den usvikelige tro på effektiviteten av et sentralisert system hadde sitt grunnlag i den dogmatiske sosialisme som så på økonomien som underordnet politikken og de politiske myndighetene. Dette betydde at en fornektet vanlig markedsøkonomi. Markedsøkonomi ble sett på som noe som bare tilhørte et uakseptabelt kapitalistisk system. Alle vanlige kriterier brukt i den vestlige verden for å analysere økonomiens effektivitet, slik som f.eks. cost-benefit analyse, ble ikke benyttet i det hele tatt; og priser, rente, valutakurser etc. ble i det vesentlige bare brukt for å skaffe generell statistisk og regnskapsmessig informasjon om økonomien.

Polsk virkelighet

Den polske økonomi var således ikke basert på rasjonelle økonomiske prinsipper og den økonomiske politikk tok ikke sikte på å forbedre den økonomiske effektivitet.

Politikken i Polen var basert på et klart maktprinsipp. Samfunnet besto således av de som fattet alle beslutninger på den ene siden og de passive underordnede på den andre siden. En slik situasjon skapte fremmedgjøring, frustrasjon og sosial misnøye, noe som var en hindring for folks initiativ og tiltakslyst. Alt dette førte til friksjoner og konflikter mellom de besluttende myndigheter og folket.

Det var blitt hevdet av myndighetene at det ikke eksisterte noen motsetninger i en sosialistisk økonomi, og at den ville utvikle seg harmonisk og dynamisk. Det ble forutsatt at det i en sosialistisk økonomi ikke er noen konflikt mellom klassene, noe som er fundamentalt galt. Å påstå at den eksisterende politiske makt-struktur i det sosialistiske samfunn førte til fremmedgjøring av folket ble sett på som kontrarevolusjonært på vegne av «imperialistiske krefter». Konsekvensen av denne dogmetenkning førte til en utilstrekkelig utvikling av det politiske system innenfor et sosialistisk demokrati. Folket hadde minimal innflytelse på de politiske og økonomiske beslutninger, og måtte underordne seg de beslutninger som ble truffet av de sentrale myndigheter. Den dogmatiske indoktrinering hadde hatt en vesentlig innflytelse på de rådende forhold. Denne dogmatiske lære understreket den ledende rolle til arbeiderklassen som en rettferdiggjøring av en monopolmakt som ikke krevde en videreutvikling i det sosialistiske demokrati.

På grunn av de rådende forhold tvang det seg imidlertid etterhvert fram en økende erkjennelse av at politiske og økonomiske reformer var helt nødvendig for å overkomme den økonomiske krisen som vi hadde vært vitne til i begynnelsen av 1980-årene.

[2]) Se M. Mieszczankowski, «Who's to blame?», Polityka 1987, No. 16.

III. ØKONOMISKE REFORMER SOM ET GRUNNLAG OG EN FORUTSETNING FOR Å OVERKOMME KRISEN

Prinsippene bak reformene

I 1983 var bunnen av krisen nådd og den økonomiske situasjon var begynt å bli bedre. Dette betyr ikke at virkningene av krisen var overkommet. Den økonomiske situasjonen i landet er fremdeles ganske problematisk, og økonomien står overfor mange utviklingsbarrierer.

De positive forandringer i landets økonomi er først og fremst et resultat av de økonomiske reformer som ble innført 1. januar 1982. Reformene innebar vidtrekkende endringer i det politiske og økonomiske liv. Den vesentligste side av disse endringene er innføringen av et nytt økonomisk system innenfor rammene av et sosialistisk samfunn som kombinerer bedriftenes uavhengighet og profittmotiv med sentralisert økonomisk planlegging. Det vesentligste trekk ved reformen er innføring av en markedsmekanisme som gir mye større grad av frihet og uavhengighet både til de private og halvoffentlige sektorene. En håper at denne reformen vil gi en langt bedre ressursallokering og ressursutnyttelse enn tidligere, noe som vil være en klar forutsetning for å oppnå vesentlige målsettinger i den polske økonomiske politikk.

Hovedmålsettingene for de innførte reformene kan deles inn i 3 hovedgrupper.

1. Økonomiske målsettinger; oppnå økonomisk likevekt i de ulike markedene og høyere effektivitet.
2. Sosiale målsettinger; endring av arbeidernes rolle i bedriftene som bl.a. vil omfatte:
   - økt innflytelse i bedriftsledelsen
   - innføring av en nærmere sammenheng mellom arbeidernes innsats og avlønning.
3. Ideologiske målsettinger; nærmere samarbeid mellom myndighetene og folket. En tar sikte på å utvikle en overbevisning om at bare arbeid kan gi rikdom både til individet og samfunnet. I denne forbindelse tar en sikte på å utvikle slike egenskaper som utholdenhet, pålitelighet og etiske profesjonelle holdninger etc.

Reformenes gjennomføring

Selv om dette kan sies å være noen av hovedprinsippene i de reformene som en forsøker å innføre, gjenstår det mange problemer med hensyn til hvorledes reformene skal gjennomføres i praksis. En vil imidlertid forsøke å la folket få en noe større innflytelse i den sentrale planleggingsprosessen. På denne måten vil målsettingen i den økonomiske politikken bli mer i samsvar med folkets ønsker. Bedriftene vil bli drevet som selvstendige enheter hvor bedriftene får ansvar for egen virksomhet og vil være selvfinansierende. At bedriftene får ansvar for sin egen virksomhet vil ha vidtgående konsekvenser fordi bedriftene selv vil bestemme organisasjonsform og produksjon. Bedriftene kan også inngå samarbeid med andre bedrifter, både innenlandske og utenlandske. Dersom en bedrift ikke lenger er selvfinansierende kan den gå konkurs. Staten øver innflytelse over bedriftene gjennom generelle virkemidler. Bare i spesielle tilfeller, klart definert av lovverket, kan administrative tiltak fra myndighetene bli anvendt. Markedet sammen med bedriftenes profittmaksimering blir viktige mekanismer i samfunnets ressursallokering. Tilskudd til bedriftene fra myndighetene vil gradvis bli avviklet. Den viktigste målestokk for bedriftens resultat vil være avkastningen på bedriftens realkapital. Bearbeidelsesverdien, korrigert for skatter og avgifter, vil bli brukt til lønnsutbetalinger og investeringer innenfor bedriften.

Reformen tillater joint venture og bedriftenes utstedelse av obligasjonslån. En håper at dette vil øke konkurransen og bedre økonomiens effektivitet.

Reformenes resultater

Hvorledes har så disse reformene virket på polsk økonomi? Det er ikke lett på det nåværende tidspunkt å vurdere fordeler og ulemper av reformene. Det ser allikevel ut til at reformene har hatt visse positive virkninger. Allikevel gjenstår det mange problemer som ennå ikke har funnet sin løsning. En må også være klar over at eventuelle positive virkninger av reformene ikke kan bevises statistisk fordi det ikke lar seg gjøre å fastslå hvor mye av den økonomiske utvikling som i de senere år skyldes de økonomiske reformene og hvor mye som skyldes andre forhold. Positive utviklingstendenser i Polen de senere år omfatter imidlertid følgende:

- en betydelig demokratisering av beslutningsprosessene både sentralt gjennom økt innflytelse av parlamentet og økt ansvar og demokrati på bedriftsnivå
- økt produksjon, særlig i prosessindustrien
- betydelig økt arbeidsproduktivitet. I 1984 oversteg arbeidsproduktiviteten i industrien det høyeste tidligere nivå som vi hadde i 1978
- overskudd i vår handel med de vestlige kapitalistiske land. I årene 1983–1984 var eksporten ca. 4 milliarder større enn importen. På grunn av bl.a. rentebetalingene på vår gjeld til utlandet økte gjelden til 33,3 milliarder dollars. Dette er mer enn 6 ganger vår eksport til de kapitalistiske land
- gradvis større grad av likevekt i de ulike markedene.

Å innføre reformer i Polen er en langtidsoperasjon og gjennomføringen skjer med ulik grad av intensitet over tid. Reformene møter motstand både fra sentrale myndigheter og deler av folket. En garantert vekst av vår sosialistiske økonomi kan imidlertid bare skje gjennom en gjennomføring av nye reformer.

Aktuell kommentar:

Om jordleie

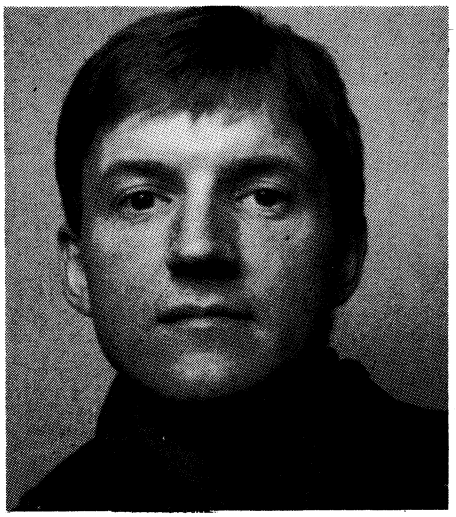

Harald Bergland

Over 20% av jordbruksarealet i drift er leiejord. I en offentlig utredning om jordleie (NOU nr. 12-87) argumenteres det for å begrense omfanget av jordleie. Ved gitt eiendomsstruktur gir økonomisk teori derimot gode grunner for å ha et «fritt jordleiemarked».

Spørsmålet om hvem som bør eie jorda fortjener en bredere faglig og politisk behandling enn det jordleie og forpaktningsutvalget (utvalgets mandat) legger opp til.

AV
HARALD BERGLAND*

Innledning.

Økonomer fra og med Adam Smith og David Ricardo har vært opptatt av fordelingssystemer i jordbruket. Med fordelingssystem menes her systemet for avlønning av arbeid, jord og andre innsatsfaktorer. F. eks. kan en ha: Jordarbeidere som arbeider på andres jord mot ei fast timelønn, brukere som leier jord mot ei fast leieavgift eller leie av jord mot en andel av utbytte («lottbruk»).

I litteraturen på dette området har særlig følgende to hovedspørsmål gått igjen.

- Hva betyr utforminga av fordelingssystemet for tilpasninga?
- Hvilke forhold er bestemmende for den eiendomsstruktur og de fordelingsystem som realiseres i jordbruket?

Det første spørsmålet dreier seg særlig om effektivitetsegenskaper og inntektsfordeling. Under hvilke betingelser gir ulike kontraktstyper et Paretooptimalt resultat ? Hva betyr kontraktsformen for inntektsfordelinga mellom jordeier og jordarbeider ? I mange analyser blir disse to spørsmålene sett i sammenheng, m.a.o. at valg av fordelingssystem betraktes som en del av tilpasninga. En oversikt over litteraturen på dette området finnes i Binswanger og Rosenzweig (1984) og Jaynes (1984). Norske økonomer har i mindre grad vært opptatt av disse spørsmålene, men noen bidrag finnes (f. eks. Serck-Hansen (1985)).

Ei offentlig utredning om jordleie, NOU nr. 12/87: «Revisjon av forpaktningsloven», er for tida ute til høring. Bakgrunnen for utredninga er at jordleie i dag har et betydelig og voksende omfang i norsk jordbruk, og at gjeldende lover ikke er ajour med denne utviklinga. Den daværende Brundtland-regjering satte ned utvalget i september 1981 «for å få utredet om jordleie i større grad enn i dag bør bringes inn under samfunnsmessig styring for å oppnå en anvendelse av arealer som bedre samsvarer med de formål som er angitt i jordloven og konsesjonsloven.»

Mandatet er gitt i fire punkter:

1. Gi en oversikt over omfanget av jordleie og forpaktning.
2. Vurdere om utleid areal kan utnyttes bedre i samsvar med jordlovens og konsesjonslovens formål, og i tilfelle foreslå løsninger.
3. Eventuelt foreslå lovendringer som følge av 2.
4. Gi en oversikt over administrative konsekvenser av 2 og 3.

Jordlovens og konsesjonslovens formål oppsummeres av utvalget i tre punkter:

- effektiv utnyttelse av jordbruksarealet.
- gi brukerfamilien trygge økonomiske kår.
- gi eie og bruksforhold som er mest samfunnstjenlig.

Som utvalget selv konstaterer er mandatet (særlig punkt 2.) generelt og omfattende. Denne muligheten til å ta opp grunnleggende sider ved tilpasninga i jordbruket blir dårlig utnytta. Mine hovedinnvendinger mot utredninga er at avgjørende økonomiske sider ved jordleie og forpaktning utelates, og at virkemiddeldiskusjonen har ei for snever ramme. Dette er like mye innvendinger mot mandatet som mot utvalgets arbeid.

Omfanget av jordleie.

Leie av jord er historisk sett et viktig trekk ved jordbruksnæringa. På 1600 tallet var omlag 2/3 av bøndene her i landet leilendinger og husmenn. Jordeierne den gang var hovedsaklig Kirken og Kronen. Husmannen fikk vanligvis bruke et stykke jord mot en leieavgift og en arbeidsplikt (som kunne omfatte hele husholdninga). Arbeidet ble lønnet, men i en del tilfeller dekket ikke lønna mer enn jordleieavgifta. Husmannsklassen var på sitt største midt på 1800 tallet og har deretter avtatt jevnt (65000 i 1885, 6000 i 1929 og 1500 i 1949). Bygsel var i eldre tid den vanlige form for leie av gårdsbruk, særlig for leie av stats og kirkegods og andre større jordegods. Leilendingen betalte vanligvis et etableringsvederlag (innfestningsum) og årlige avgifter. Størsteparten av bygselgodset ble solgt allerede på 1800 tallet. Resten ble gradvis avviklet fram mot andre verdenskrig.

I følge utvalget kulminerte utviklinga i retning av selveie omkring andre verdenskrig. Ved jordbrukstellinga i 1939 var hele 92 % av brukerne selveiere. Omfanget av jordleie har økt betydelig etter krigen. Leiejord utgjorde 10 % av samlet jordbruksareal i drift i 1949 og 21% i 1984.

* Harald Bergland er cand. oecon. fra 1981 og er forsker ved Institutt for fiskerifag, Universitet i Tromsø.

Den loven som i dag først og fremst er ment å regulere jordleie, og som utvalget legger vekt på å oppdatere, er forpaktningsloven av 1965. I dag skiller denne mellom forpaktning av jordbruksareal og tilhørende bygninger på den ene side, og ren jordleie på den annen side. Det siste omfattes ikke av nevnte lov.

Parallellt med at samlet utleid areal har økt etter krigen, har omfanget av forpaktning gått tilbake. Det meste av dagens marked for leie av jord kan dermed karakteriseres som et uregulert marked for ren jordleie.

Utredningas første del gir mye nyttig bakgrunnsstoff om omfanget av jordleie. Men allerede i disse oversiktskapitlene (2 -5) savner jeg viktige økonomiske sider ved problemstillinga. F.eks. noe om kontraktstype og pris på leiejord. Det vanlige er ei fast leieavgift som avtales mellom partene. Finnes det noe informasjon om størrelsen på denne leieprisen ? Hvordan har den utvikla seg ? Hva kan forklare variasjoner i prisen (over tid og mellom ulike deler av markedet)? Videre savner jeg noe om hvilke andre kontraktstyper som finnes. Hvorfor har leie i form av utbyttedeling(«lottbruk») ikke nevneverdig omfang? Og videre om variasjoner i kontraktstype følger bestemte mønster (f.eks. etter bruksstørrelse, eierforhold, forholdene på arbeidsmarkedet, etc.)?

Jordbrukerens tilpasning – markedet for jordleie.

I utvalgets innstilling legges det særlig vekt på følgende forhold:

1) Udyrka jord er dårlig arealutnyttelse (Vannhevd er ulovlig i følge jordloven).
2) En fleksibel mulighet for leie av jord er positivt ut fra hensynet til bruksstørrelse. Men et stort innslag av jordleie i et fritt jordleiemarked er uønsket pga. urasjonell bruksutforming, lange transportavstander, dårlig arrondering og vanskelige driftsforhold.
3) Av hensyn til jordforbedringstiltak, og for å gi økonomisk trygghet for brukeren, er den beste løsninga at udyrka jord selges til en bruker i området som tilleggsjord.

På denne bakgrunn ender utvalget opp med følgende generelle anbefaling: «Utvalget mener at lovgivningen (først og fremst forpaktningsloven, min tilføyelse) bør endres slik at landbruksmyndighetene får en sterkere innflytelse når det gjelder alle typer forpaktning.» (Forpaktning brukes her også om ren jordleie.)

Denne anbefalinga og disse hovedkonklusjonene vedrørende tilpasninga, er etter mitt syn for dårlig begrunnet i utredninga. For det første savner jeg en klargjøring av hva som kan menes med «effektiv arealutnyttelse, samfunnstjenlige eie og bruksforhold»» og «trygge økonomiske kår». For det andre mangler drøftinga grunnleggende sider ved den økonomiske tilpasninga i næringa.

Utvalget lister opp fem alternative måter en jordeier kan disponere sin jord på:

- drive jorda selv.
- selge jorda.
- leie bort jorda.
- tilplante den med skog.
- la jorda ligge unytta.

Denne lista mangler et prinsippielt viktig alternativ, nemlig det å leie inn arbeidskraft til å dyrke jorda. Når det er utelatt er vel forklaringa at en slik mulighet er uaktuell for de jordeiere som i dag leier ut jord. Det er likevel av interesse å få fram hvorfor ei slik tilpasning er uaktuell. Utvalget drøfter i liten grad brukerens tilpasning. I stedet forutsetter utvalget seg bort fra kjerna i problemstillinga med følgende formulering: «Vi må forutsette at den jordeieren som vil leie ut arealer ikke er nevneverdig interessert i å bruke disse til jordbruksformål selv.»

La oss her se på noen økonomiske forklaringer på denne «ikke nevneverdige interesse» for å bruke jorda selv. Vi betrakter ei husholdning som eier et bestemt jordbruksareal. Salg/kjøp av jord kan vi se på som en del av ei mer langsiktig investeringsbeslutning som vi på kort sikt ser bort fra. Husholdninga kan leie ut egen jord eller leie inn jord fra naboene til en gitt pris pr. arealenhet (eventuelt korrigert for forskjellig jordkvalitet). Anta videre at husholdningas mengde av kapitalustyr er gitt på kort sikt og at andre innsatsfaktorer (utenom jord, kapitalutstyr og arbeid) variere proporsjonalt med arbeidsinnsatsen i jordbruket. Innsatsfaktorene jord og arbeid er teknisk komplementære og har avtagende grenseproduktivitet. Husholdninga kan velge mellom å arbeide i jordbruket eller ta annet arbeid til ei gitt timelønn.

Figur 1 viser fire eksempler på inntektsmuligheter for husholdninga. Vi tenker oss at linja merket a i figur 1 er inntekta fra utleie av hele jorbruksarealet til en gitt pris pr. arealenhet. Dersom husholdninga kan ta arbeid til ei gitt lønn viser b jordleieinntekta pluss lønnsinntekta. La videre c være inntekta fra det å drive eget, og bare eget, jordbruksareal. Og til slutt d som eksempel på inntekstmuligheter dersom brukeren leier et gitt tilleggsareal hos naboen til en gitt pris.

Dersom vi tenker oss muligheten til å variere utleid og innleid areal kontinuerlig har vi mange slike inntektskurver. I så fall kan vi utlede husholdningas maksimumsinntektskurve, karakterisert ved at samlet arbeidsinnsats fordeles mellom jordbruket og annet arbeid slik at inntekta maksimeres (dvs. at verdien av arbeidets grenseproduktivitet i jordbruket er lik lønnen i annen virksomhet), og at mengden jord for hvert nivå på arbeidsinnsatsen samtidig tilpasses slik at inntekta maksimeres (Dvs. at verdien av grenseproduktiviteten m.h.p. jord er lik den gitte leieprisen).

Som ei forenkling skal vi imidlertid her anta at husholdninga kun har følgende tre diskrete valgmuligheter. Den kan:

- La være å drive jordbruk, leie ut eget areal og eventuelt ha arbeid i annen virksomhet (inntektskurven b i fig.1).
- Drive alt av eget, og bare eget areal (kurven c i fig.1).
- Drive alt av eget areal og et gitt tilleggsareal (kurven d).

Arbeidtid lavere enn l1 betyr i dette eksemplet bare arbeid i annen virksomhet. Med arbeidstid over l1 og mindre enn l2 dyrkes eget og bare eget areal. Arbeidstid over l2 betyr drift på eget areal pluss tilleggsarealet.

Avveininga mellom inntekt og fritid vil bestemme hvordan husholdninga tilpasser seg disse inntektsmulighetene. I vårt eksempel i fig. 1 har vi også tegnet inn forskjellige preferanser i form av stiplede indifferenskurver.

Tilfelle A betyr at husholdninga velger å leie ut jorda, og å «leve» av leieinntekta, dvs ikke ha annet arbeid. B – husholdninga leier ut jorda og har annet arbeid. C – husholdninga driver eget areal (og har ikke annet arbeid). D – husholdninga driver eget areal pluss et gitt tilleggsareal (og har ikke annet arbeid).

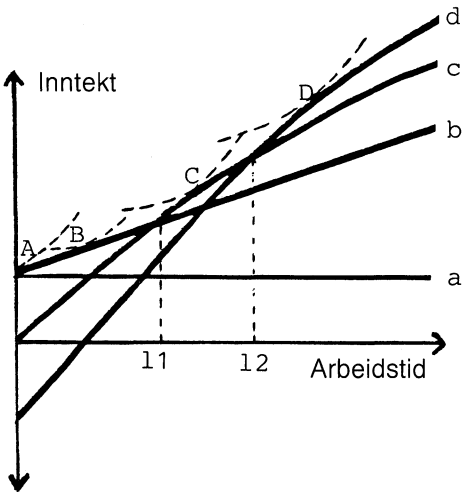

Figur 1: *Husholdningas inntektsmuligheter*

Med våre forutsetninger om produktfunksjonen (uavhengig av om jordleiemulighetene er kontinuerlige eller diskrete), og med rimelige forutsetninger om husholdningas preferanser, kan det vises at tilbudet av leiejord mest sannsynlig blir en stigende funksjon av leieprisen og etterspørelen en avtagende funksjon av leieprisen. På tilsvarende måte som i vanlige likevektsmodeller kan vi utlede likevektsprisen på leid jord. I et «perfekt» jordleiemarked i likevekt vil verdien av grenseproduktiviteten m.h.p. jord være lik for alle brukerne og lik leieprisen pr. arealenhet (eventuelt korrigert for ulik jordkvalitet).

Ut fra det som er sagt til nå om ei husholdnings tilpasning innser vi at det bl.a. kan være følgende økonomiske årsaker til at jordleie kommer i stand:

- forskjeller mellom husholdningene når det gjelder mengde og/eller kvalitet på den jord de eier.
- forskjellig mengde kapitalinnsats og/eller kvalitet på husholdningenes kapitalutstyr.
- ulike erfaringer/kvalifikasjoner i husholdningene som gir forskjellige beslutninger knyttet til driften, som igjen har betydning for produksjonsresultatet.
- forskjeller i husholdningenes inntektsmuligheter i annet arbeid.
- forskjellige preferanser til grunn for vurderinga av inntekt mot fritid (som igjen kan ha sammenheng med husholdningenes størrelse, alderssammensetning, helse, osv.)

Med slike forskjeller mellom husholdningene vil det vanligvis være slik at alle er tjent med en eller annen form for samhandel. Ren jordleie er en form for samhandel. Før vi nevner andre muligheter skal vi se litt nærmere på et tilfelle med ren jordleie.

Som ei forenkling tenker vi oss et lokalt jordleiemarked med kun to husholdninger. Begge eier et gitt jordbruksareal. Anta videre at den eneste vesentlige forskjellen mellom de to husholdningene er at husholdning II eier mer jord (større areal) enn husholdning I. Vi tenker oss fortsatt at valg av arealinnsats er begrenset til de tre mulighetene: ingen jordbruksdrift – alt av eget areal – både alt av eget areal og alt av naboens areal.

Muligheten for inntekt fra utleie av eget areal er gitt ved linjene merket a i fig.2. Denne er høgest for husholdning II som eier mest jord. Jordleieinntekt pluss lønnsinntekt gir inntektsmulighetene merket b i fig.2. Inntektsmulighetene fra å dyrke eget og bare eget areal er gitt ved kurvene merket c, mens det å drive eget areal pluss naboens areal som tilleggsjord gir inntektsmulighetene d for de to husholdningene i fig.2.

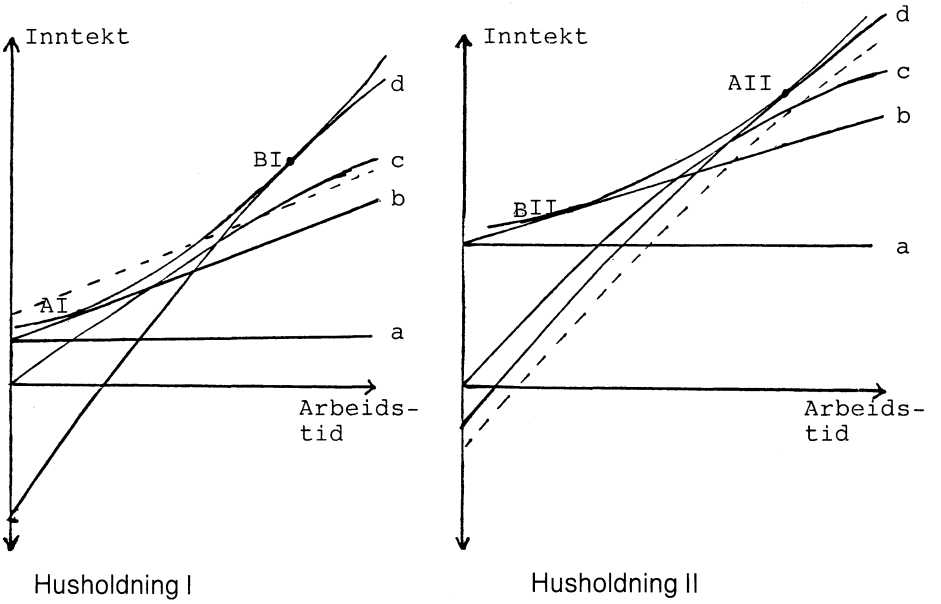

Figur 2: *Eksempel på jordleie som tilpasningsresultat.*

La oss videre anta en utgangsituasjon der husholdning II, som har tilpasset seg i punktet AII, leier husholdning I's jord som tilleggsareal. Mens husholdning I har tilpasset seg i punktet AI med arbeid i annen virksomhet. Med gjeldende lønn i alternativ virksomhet, og gjeldende jordleiepris er det i denne utgangsituasjonen samtidig slik at begge husholdningene er indifferente mellom denne og motsatte løsning. Dvs. at ei tilpasning i punktene BI og BII, der husholdning I leier husholdning II's jord og husholdning II har annet arbeid, er for begge like bra som ei tilpasning i punktene AI og AII. Denne modellen kan ikke gi ei god forklaring på hvorfor tilpasninga i denne situasjonen er i A og ikke i B. En mulig årsak kan være at hensynet til den langsiktige jordforvaltning eller at lokale tradisjoner tilsier at den som eier mest jord er den som satser på jordbruket. Litt mer om dette senere.

Men dersom de to husholdningene ikke blir enige om hvem som skal drive jordbruk, dvs. ikke blir enige om valget mellom punktene A eller B, blir alternativet for begge å drive bare eget areal eller ta annet arbeid til gjeldende lønn og samtidig være uten jordleieinntekt. Det vil bety lavere nyttenivå for begge husholdningene. De har derfor begge noe å vinne på at jordleie kommer i stand. La oss her ta det som gitt at tilpasninga i utgangssituasjonen er i punktene AI og AII.

Dersom husholdning I i denne situasjonen forlanger høgere jordleiepris, f.eks. illustrert ved de stiplede linjene i fig. 2 vil husholdning II ikke lenger ønske å leie jorda, fordi det gir lavere nyttenivå enn å ta annet arbeid og samtidig leie ut egen jord til gjeldende leiepris, eller eventuelt å bare dyrke eget areal. Dermed kan husholdning I bare oppnå å selv bli jordbruker, dvs. en overgang fra AI til

BI, med sitt utspill om høgere jordleiepris. Tilsvarende kan det vises i figuren at dersom husholdning II forlanger en lavere leiepris, vil husholdning I ikke lenger ha interesse av å leie ut jorda, fordi den da kan oppnå høgere nyttenivå ved selv å drive jordbruk med leie av tilleggsjord til den gjeldende leiepris, eventuelt bare drive eget areal.

Videre kan det vises i fig. 2 at dersom husholdning II vil forsøke å forbedre sin tilpasning i forhold til punktene AII og BII, ved å tilby husholdning I sin jord til en høgere leiepris enn gjeldende, vil ikke husholdning I være interessert i å leie jorda, fordi det vil bety en dårligere situasjon enn AI og BI.

Dette eksemplet er en en illustrasjon av et «lokalt jordleiemarked i likevekt», der begge husholdningene tjener på at jordleie kommer i stand.

I forhold til de hovedpunktene i jordleieutvalgets innstilling som er nevnt ovenfor viser disse ressonementene for det første at det kan være god arealutnyttelse at noe jordbruksareal er udyrka. F. eks. i en situasjon med knapphet på arbeidskraft (høg lønn i alternativ virksomhet), kan det være samfunnstjenlig å la jordbruksareal (det minst produktive) være udyrka. I et «perfekt» jordleiemarked vil det bety at selv til en pris lik 0 vil etterspørselen etter jord være mindre enn tilbudet. Det er ikke uvanlig at at en bruker høster naboeiendommen uten å betale leieavgift, eller til en lav og nærmest symbolsk pris. Jordeier kan ha interesse av ei slik ordning bl. a. ut fra et langsiktig hensyn til jordkvaliteten. Dersom jordeier på lang sikt er mer tjent med at jorda høstes enn at den ligger udyrka, kan han ønske å leie den ut, uten å motta leieavgift. Det at jorda ikke «gror igjen» kan vi se på som jordeierens godtgjørelse for å la naboen høste uten å betale leieavgift.

Videre ser vi av fig.2 at det opplagt er bedre å ha muligheten til å leie jord enn å være tvunget til bare å drive eget areal. M.a.o. som utvalget også påpeker, er muligheten for fleksible jordleieordninger en fordel. De ulemper som utvalget nevner (bl. a. transportkostnader og vanskelige driftsforhold), er tilleggsmomenter som vil kunne påvirke utfallet i en del tilfeller, men er ikke avgjørende innvendinger mot tankegangen ovenfor, fordi aktørene vil forholde seg til slike kostnader som en del av tilpasninga.

Kontraktsformer.

Så langt har vi holdt oss til jordleiekontrakter med en fast leieavgift. Globalt sett er det vanlig å regne med to hovedtyper av jordleieordninger. Leie av jord mot:

a) en fast leieavgift (pr.arealenhet) til jordeier.
b) en prosentandel av utbytte på det leide arealet til jordeier (lottbruk, eng: «share-cropping»).

Av disse er som nevnt a) den vanlige kontraktsformen i dagens jordleieforhold i Norge. Forklaringa på dette kan bl.a. være:

– Incentivfeil ved lottbruk.
Ved lottbruk er det bare en del av det marginale utbytte av arbeidsinnsatsen som tilfaller brukeren. Dette gjør at han er tjent med å holde større arbeidsintensitet på eget areal med samme *kvalitet. Ved ei fast leieavgift oppstår ikke dette* incentivproblemet.

– Risikodeling ved lottbruk av mindre betydning.
I jordbruket er utbytte usikkert som følge av ikke kontrollerbare faktorer i produksjonen (f.eks. vær og plantesykdommer), og som følge av prisusikkerhet. Ved lottbruk fordeles risiko mellom jordeier og jordbruker i større grad enn ved fast leieavgift. Eksistensen av forsikringsordninger (f.eks. avlingskadefond), og et skjermet og regulert marked for de fleste landbruksprodukter i vårt land reduserer trolig betydninga av risikodeling som fordel ved lottbruk.

– Større transaksjonskostnader ved lottbruk.
Iflg. Cheung (1969) er det grunn til å regne med større transaksjonskostnader ved lottbruk. Begrunnelsen er særlig forhandlings- og kontrollkostnader knyttet til det å definere og måle hva som er utbytte av leiearealet. Dette blir særlig vanskelig når det dreier seg om leie av tilleggsjord ved siden driften på egen eiendom, og er derfor kanskje den viktigste forklaringa på at kontraktsformen a) dominerer dagens jordleieforhold i Norge.

Alternativer til jordleie.

Vi kan også tenke oss andre former for samhandel enn jordleie.

– *Lønnsarbeid.*
La oss anta at de to husholdningene i eksempelet fra fig.2 ikke kan leie ut jord til hverandre, og at annet arbeid er uaktuelt. Kravet om at begge bruker alt av eget, og bare eget areal, medfører at verdien av grenseproduktiviteten m.h.p. jord og arbeid generelt er forskjellig i de to husholdningene. I en slik situasjon finnes det ei timelønn som er slik at husholdning I ønsker å redusere arbeidsinnsatsen på eget areal til fordel for å være lønnsarbeider på naboeiendommen, samtidig som husholdning II til denne lønna ønsker å leie arbeidskraft fra husholdning I (Her har vi fortsatt antatt at størrelsen på jordeiendommen er eneste vesentlige forskjell på de to husholdningene).

Et visst innslag av sesonghjelp og avløsere kan være en illustrasjon på at lønnsarbeid er en mulighet. Når ordinære lønnskontrakter er lite utbredt i norsk jordbruk kan forklaringa bl.a. være at eiendomsstrukturen og inntektsmulighetene i annen virksomhet gjør denne muligheten uaktuell i de vanlige tilfeller. Et annet moment her er at lønnskontrakter trolig vil medføre større styrings- og kontrollkostnader enn jordleie. Lønnsarbeideren har interesse av å holde så lav arbeidsintensitet som mulig for gitt inntekt. Han har ingen klare motiver for å ta godt vare på avlinga, jorda eller kapitalutstyret, utenom det som kreves for å få forlenget kontrakten. Dette sammen med den fysiske ramma for jordbruksproduksjonen vil trolig gi store styrings- og kontrollkostnader knyttet til lønnskontrakter.

– Kapitalleie.
Ulik kapitalmengde/kvalitet kan være årsak til at to bruk i en situasjon uten samhandel har forskjellig grenseproduktivitet av jord og arbeid. Denne forskjellen kan jevnes ut ved at kapitalutstyret leies ut til naboen. Når dette er lite utbredt kan forklaringa bl.a. være transportkostnader, manglende motiver for å vedlikeholde kapitalen fra leietakers side, eller det forhold at brukerne jevnt over er godt utstyrt med maskiner og redskap bl.a. som følge av kapitalsubsidier til næringa.

– Driftsveiledning.
Om forskjellen i grenseproduktiviteten m.h.p. jord og arbeid har sammenheng med ulikheter i erfaringer og kunnskaper om f.eks. biologi, teknologi og andre avgjørende sider

ved jordbruksproduksjonen, kan vi tenke oss at en bruker selger «veiledningstjenester» til en annen. Vi kan også oppfatte det som utleie av kunnskapskapital. Med gode betingelser for spredning av informasjon i et landbruksmiljø (med myndigheter og organisasjoner i en aktiv rolle), vil dette være mindre aktuelt.

En vil også kunne finne kombinasjoner av disse forskjellige måtene å samhandle på.

Andre problemstillinger.

Opprettelse av jordleiekontrakter (både a) og b)) har også andre problematiske sider, bl.a. spørsmålet om varighet. Dette har fellestrekk med det som ble sagt om kapitalleie. Også jorda kan betraktes som realkapital.

i) Kvaliteten på jorda avhenger av måten den drives på. Verdien av jorda for eier (ex post) er dermed knyttet til leietakerens bruk av jorda.

ii) En avtale som spesifiserer bruk av jorda kan lett bli svært detaljerte og vanskelig/kostnadskrevende å kontrollere.

iii) Som følge av i) og ii) vil jordeier ønske kortsiktige leieavtaler for å holde kontroll med bruk av jorda, og for å kunne gi instruksjoner om bruk av jorda.

iv) Samtidig er det ofte lang inntjeningsperiode på investeringer som bedrer jordkvaliteten. En leietaker som forventer kort leietid vil ikke foreta slike investeringer. iii) og iv) gir den spesielle situasjonen at jordeier på den ene side ønsker hyppige reforhandlinger for å sikkre seg kontroll, men har samtidig interesse av å signalisere at jordleieordninga er varig for å stimulere leietaker til å investere i bedret jordkvalitet.

v) Kvaliteten på jorda mellom eiendommene, og innenfor hver eiendom, varierer. Slike forskjeller er vanskelig å måle og informasjonen om jordkvalitet er asymmetrisk. Jordeier vil normalt være den som kjenner kvaliteten på egen eiendom best. Dette kan bidra til at også leietaker i utgangspunktet har interesse av en kortvarig kontrakt.

vi) Samtidig utvikler leietakeren etterhvert en form for avhengighet av leiejorda, ved at kapitalutstyret dimensjoneres til å drive mer enn eget areal, og at arealtilknyttet kunnskap utvikles. Ei avslutning på leieforholdet vil kunne påføre leietakeren et tap i form av feilinvestert fysisk kapital og kunnskapskapital. Dette bidrar til at leietakeren ønsker varig leie.

Det tallmaterialet som er lagt fram i utredninga viser, i tråd med disse momentene, varierende lengde på leiekontrakten/leieavtalen, men til tross for kort kontraktsperiode kan leieforholdet mellom to parter være langvarig.

Utvalget påviser også en tendens til større investeringer, som bedrer jordkvaliteten (grøfting og kalking), på bruk med bare egne arealer enn på bruk med bare leide arealer. Dette er utvalgets hovedargument for at den som bruker jorda bør eie den. Mine kommentarer til denne argumentasjonen dreier seg for det første om årsak – virkning – slutninger basert på samvariasjon. En klargjøring av hva som kan menes med «optimal grøfting og kalking» er nødvendig. Det er god grunn til å tro at fysiske og økonomiske forhold (utenom det å eie eller ikke eie jorda), på de bruka som bare driver med leid jord, er systematisk forskjellig fra de bruka som bare dyrker eget areal. Slike forskjeller vil kunne være med å forklare den nevnte ulikheten i omfanget av «grøfting og kalking». For det andre er spørsmålet om hvem som bør eie jorda selvfølgelig mer enn et spørsmål om investering i jordforbedringstiltak. F. eks. blir spørsmålet om eie av jord i modellen ovenfor kun et spørsmål om fordeling av velferd.

I dag som i tidligere tider er eiendomsspørsmålet i stor grad et fordelingsspørsmål. Den som eier mye av den beste jorda i bygda har mulighet til en stor arbeidsfri inntekt (grunnrente), sammenlignet med den jordløse.

Oppsummering.

Innstillinga fra Jordleie og forpaktningsutvalget gir mye nyttig informasjon om omfanget av jordleie, om gjeldende lovbestemmelser og forvaltningspraksis. Utvalgets mandat var å vurdere jordleie (som har et betydelig og voksende omfang) i forhold til målsettinger om arealutnyttelse, trygge økonomiske kår og samfunnstjenlige eie og bruksforhold.

En av hovedkonklusjonene i utredninga er at omfanget av jordleie bør begrenses, og at det er behov for sterkere offentlig styring. Denne konklusjonen er tvilsom fordi utvalget i så liten grad begrunner hva de mener med «god arealutnyttelse» og «samfunnstjenlige eie og bruksforhold», og fordi utvalget i så liten grad tar hensyn til økonomiske forhold som er med på å forklare hvorfor tilpasninga er som den er. Ressonementet ovenfor viser at det for gitt eiendomsstruktur er gode grunner for ikke å begrense omfanget av jordleie. Videre så vi at det kan være samfunnstjenlig å la jord være udyrka. Utvalget derimot tar det som et gitt utgangspunkt at udyrka jordbruksareal er dårlig arealutnyttelse (og i tillegg kan det være ulovlig i følge jordloven).

Hvem som bør eie jorda er et grunnleggende spørsmål, som bl.a. har viktige landbruksfaglige og økonomiske sider. Men det er først og fremst et politisk spørsmål som ikke fortjener å bli behandlet som et spørsmål om «optimal grøfting og kalking». I modellen ovenfor så vi at det dreide seg om fordeling av velferd. At problemstillinger som disse er utilfredsstillende behandlet i denne utredninga er ikke overraskende når vi ser på utvalgets sammensetning. Uten å nedvurdere landbruksfaget vil jeg til slutt påpeke at det først og fremst er sosialøkonomer og sosialantropologer som har vært opptatt av jordleie. Det betyr på ingen måte at andre fag skal holde seg borte fra problemstillinga. Den er av en slik karakter at innfallsvinklene er mange. Mange fag kan bidra med noe. Ingen fag kan bidra med alt. I dètte tilfellet kan økonomifaget bidra med mer enn det som framgår av denne utredninga. Derfor denne kommentaren.

REFERANSER:

Binswanger, H.P. og Rosenzweig, M.R. (1984): «Contractual Arrangements, Employment, and Wages in Rural Labor Markets: A Critical Review».
og
Jaynes, G. D. (1984): «Economic Theory and Land Tenture». I Binswanger og Rosenzweig (red); «Contractual Arrangements, Employment, and Wages in Rural Labor Markets in Asia», Yale University Press, New Haven og London 1984.
Cheung, S. (1969): «The Teory of Share Tenacy», The University of Chicago Press. Chicago og London (1969).
Norges offentlige utredninger, nr. 12-87: «Revisjon av forpaktningsloven». Innstilling fra Jordleie og forpaktningsutvalget.
Serck-Hanssen, J. (1985): «Notat om Sharecropping». Institutt for Fiskerifag, Universitetet i Tromsø. Skriftserie C nr. 1/85.

FRED WENSTØP:

Statistikk og dataanalyse.
TANO 1987, kr. 548,–.
Statistikk og dataanalyse. Oppgaveløsninger med kommentarer.
TANO 1987, kr. 55,–.

Fred Wenstøp har skrevet en elementær lærebok i statistikk, kalt «Statistikk og dataanalyse». Statistikk og dataanalyse er en lærebok med en datadiskett som tilsammen utgjør en pedagogisk enhet. Datadisketten inneholder en regnearkbasert statistikkpakke med alle metodene som blir gjennomgått i boken. Den inneholder også datasett som blir brukt til oppgaver og eksempler. Alle eksempler som blir presentert i boken, kan leserne derfor selv utføre på en PC. Dette er det mest positive ved boken. Wenstøp lager ikke konstruerte eksempler som skal være lette å regne på, men derimot er alle eksempler og oppgaver basert på faktiske data. Han unngår dermed å formidle «meta-lærdommen» at statistikk bare kan brukes i virkelighetsfjerne situasjoner. Leserne vil dessuten få litt erfaring med praktisk bruk av statistiske metoder. Det kreves imidlertid at leseren har tilgang til en PC for å kunne gjøre eksperimenter og oppgaver i boken.

Wenstøp prøver å formidle intuisjonen bak metodene som blir behandlet. Dette blir i en del tilfeller gjort ved å regne på konkrete problemstillinger framfor å utlede generelle teoretiske resultater. Boken blir dermed også på mange sider i forhold til den stoffmengde som blir behandlet. Til gjengjeld er den lettlest. Det er selvsagt grenser for hva en kan utlede ved enkle resonnementer, det må derfor forekomme enkelte resultater som bare blir postulert uten forklaring.

På grunn av den intuitive tilnærmingen, forutsettes det relativt beskjedne forkunnskaper i matematikk for å lese boken. På den andre side gir ofte utledning av generelle resultater en forståelse som ikke kan formidles rent intuitivt.

I første del av boken (186 s.) blir det lagt stor vekt på praktisk statistikk, som utvalgsskjevhet, grafisk presentasjon og utforming av spørsmål. Vi finner også et kapittel om sannsynlighetsregning. I tillegg finner vi kapitler som hypoteseprøving og sammenligning av to utvalg. I disse to siste kapitlene er interessen konsentrert om medianen, som gir en enkel teori. Alle metodene i denne delen er ikke-parametriske. I del II (123 s.) blir så forventning og varians definert. Normalfordelingen og sentralgrenseteoremet blir presentert. Siste halvpart av del II gjelder konfidensintervaller og hypoteseprøving, enten basert på binomialfordelingen, eller på en normalfordelingstilnærmelse. Siste del (73 s.) omhandler lineær regresjon, korrelasjon og kurvefremskriving.

Da eksempler og oppgaver i boken er basert på faktiske data, der en forholdsvis enkelt kommer fram til et svar ved bruk av datamaskin, burde boken være nyttig som innføring og motivering i statistikk. Den gir et inntrykk av at teorien er nyttig i praksis, og viser hvordan en enkelt kan bruke teorien selv med store datamengder ved hjelp av datamaskin. Den er imidlertid elementær, og selv om den er lettlest tar det mye tid å lese den og løse oppgavene.

I tilknytning til selve boken er det også utgitt et hefte med oppgaveløsninger og kommentarer. Dette heftet er en utvidet fasit, som ikke bare oppgir riktige svar, men også kommenterer hvilke av praktiske konklusjoner vi kan trekke svarene. Det blir også gitt assistanse i bruken av regneark, ved at nødvendige tastetrykk blir oppgitt.

Kjell Arne Brekke

NYTT TELEFON NR.:

☎ (02) 17 00 35

~~**Tlf. (02) 20 22 64**~~

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

Postboks 1095 Blindern, 0317 Oslo 3, tlf. 45 51 11, 45 51 27

Bargaining, Limited liability and putty-clay: The inefficiency of investment and employment
Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt Nr. 16, 7. oktober 1987.
Jon Strand

Vi studerer en økonomi der investorer lånefinansierer sine prosjekter uten sidesikkerhet, teknologien er av putty-clay type, bedrift og ansatte forhandler om sluttresultatet, og produktprisen er usikker. Vi viser at konkurshyppigheten da blir overoptimal, og sysselsettingen ofte underoptimal.

Hvis långiver kan kontrollere teknologien direkte, vil han kreve et mindre investeringsomfang enn bedriftene ønsker, til gitt rente (kredittrasjonering av type 1). Hvis långiver bare kan kontrollere investeringene vil disse bli enda lavere når kapital og arbeid er komplementære.

TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT BIBLIOTEKET

Postboks 6110/Etterstad 0602 Oslo 6. Tlf. (02) 65 95 00

Motor Vehicle Testing in Southern Africa.
Av Filseth, Johan.

The report includes a description of the principles of motor vehicle testing for roadworthiness and review of the present situation in the nine SADCC countries. Against this background recommendations aimed at improvements on a common basis are presented. These include legislation, testing stations and equipment, personell and training, control systems and routines.

Oslo, May 1987. 48 p + appendix. Projectreport, NOK 100,-. ISBN 82-7133 569- 3.

Kostnadsindekser for lastebiltransport. À jour pr. 1. kvartal 1987.
Bjerkeseth, Kari.

Formålet med indeksen er å beskrive tendensen i kostnadsutviklingen for lastebiltransport. Indeksen bør være til hjelp for transportbrukere og -utøvere ved utarbeidelse av transportavtaler og forhandlinger om transportpriser.

Oslo, juli 1987. 8 sider. Årsabonnement NOK 285,-. Best. nr. 697/87.

Rekruttering til taxiyrket.
Av Berthelsen, Jørn, sosialøkonom. Steen, Arild, forskningsassistent.

Notatet presenterer resultatene fra en undersøkelse blant drosjesjåfører i Oslo og Asker/Bærum. Undersøkelsen viser stabiliteten i yrket, sammensetningen av sjåførene med hensyn til sosial bakgrunn, arbeidsinnsats, og sjåførenes oppfatninger om opplæringstiltak, arbeidsmiljø og lønnsspørsmål. Notatet peker også på tiltak som bør vurderes for å øke stabiliteten i yrket.

Oslo, aug. 1987. 75 sider. NOK. 100,-. Best.nr. 837/87.

Framskrivning av godstransportmengder, innenlandske transporter til 1993 og 2003.
Av Dybedal, Petter, sosialøkonom.

Rapporten beskriver mulige utviklingstrekk i innenlands godstransport fram til år 1993 og 2003. Totale godsmengder er beregnet på grunnlag av anslag over framtidig varetilgang og observerte sammenhenger mellom markedsførte og transporterte varemengder. Rapporten presenterer også beregninger av fordeling på håndteringsmåte, transportmåte og transportavstand.

Oslo, mai 1987. 40 sider. Prosjektrapport. NOK. 100,-. ISBN 82-7133-571-5. (With summary in English).

Korttidsvirkninger av Stortinget stasjon. En undersøkelse av endringer i reisevaner.
Hanssen, Jan Usterud, sivilingeniør.

Åpningen av Stortinget stasjon på Oslo T-banesystem har ført til sterk økning i

Redaktør:
Rolf J. Brunstad

Redaksjon:
Arild Hervik
Tor Hersoug
Torstein Bye
Knut N. Kjær
Kjell Erik Lommerud
Bent Vale

Redaksjonsutvalg:
Jarle Bergo
Reidun Grefsrud
Steinar Juel
Harald Thune Larsen
Åmund Lunde
Elizabeth Nygaard
Jørn Rattsø
Karl Robertsen
Hans Henrik Scheel
Jon Strand
Anne-Birgitte Sveri
Stein Østre

●

Utgitt av
Sosialøkonomenes Forening
Formann: John L. Rogne

●

Bladets adresse:
Storgt. 26 IV
0184 OSLO 1
Telefon (02) 17 00 35/36 26 10
Telefax (02) 41 81 01
Postgiro: 5 16 78 87
Bankgiro: 6001.05.13408

●

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr 320,–.
Studentabonnement kr. 160,–.
Enkeltnr. kr 40,– inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl m v a):
1/1 side ..... kr. 2 650,–
3/4 side ..... kr. 2 100,–
1/2 side ..... kr. 1 550,–

Trykt i offset.
Reklametrykk Grafisk A.s,
Bergen

antall reisende til de sentrale stasjonene. Notatet beskriver resultatene fra tellinger før og etter, samt en postkortundersøkelse blant avstigende passasjerer. Undersøkelsen gjelder korttidsvirkninger, to uker etter åpning av stasjonen i mars 1987.

Oslo, juni 1987. 41 sider + vedlegg. NOK 75,-. Best.nr. 834/87.

Bruk av bilbelter og barneseter blant baksetepassasjerer fra februar 1985 til september 1986.
Av Fosser, Stein, forsker.

Påbud om bruk av bilbelte ble innført i mars 1986 for baksetepassasjerer over 15 år i biler registrert i 1984 eller senere. Blant baksetepassasjerene i personbiler som omfattes av påbudet, økte bruken av belte fra 20 %, februar 1985 til 46 % i september 1986. Blant alle baksetepassasjerer under 15 år var 7 % sikret med belte i februar 1985 og 28 % i september 1986. Blant alle baksetepassasjerer under 15 år var 33 % sikret i enten bilbelte eller barnsete fra februar 1985 og 53 % i februar 1986.

Oslo, nov. 1986. 11 sider + vedlegg. NOK. 50,-. Best.nr. 804/86.

Konkurransen mellom tog og bil i intercitymarkedet.
Av Strand, Sverre, geograf.

Rapporten er først og fremst en kartlegging av konkurranseforholdet mellom tog og bil i intercitymarkedet, i en rekke delmarkeder: Reisehensikter, generert og attrahert trafikk, geografiske områder og enkeltrelasjoner osv. Undersøkelsen er knyttet til Vestfoldbanen, Dovrebanen ogg Gjøvikbanen. Databasis er egen omfattende reisevaneundersøkelse. Rapporten har også eksempler på potensialvurderinger ut fra stabilitet og gråsoner i delmarkeder, og trekker opp linjene for arbeidet med en adferdsbasert prognose.

Oslo, april 1987. 170 sider. Prosjektrapport. NOK 100,–. ISBN 82-7133-572-3. (With summary in English).

SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

Postboks 1095 Blindern, 0317 Oslo 3, tlf. 45 51 11, 45 51 27.

Price Ceilings and Market Evaluations in a Regulated Housing Market. An application of the Heckit-estimator.
Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt nr. 15, 10. september 1987.
Av Asbjørn Rødseth og Hans Petter Skogstad.

I gjennomsnitt kunne OBOS-leiligheter selde mellom sept. 1985 og juni 1986 oppnådd ei pris ca. 75 prosent over takst ved fritt sal. Rapporten viser korleis avstanden mellom takst og marknadspris varierer med ulike eigenskapar ved bustaden og gir eit anslag på verdien av OBOS-ansiennitet.

ISBN 82-570-8368-2. 29 sider.

Optimal oil depletion versus exogenous oil production. A certainty equivalence analysis under risk aversion and uncertain future prices.
Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt nr. 14, 4. aug. 1987.
Av Iulie Aslaksen og Olav Bjerkholt.

Virkningen av oljeprisusikkerhet på den langsiktige avveining mellom konsum og sparing blir analysert i en intertemporær optimaliseringsmodell. Første del av notatet gir et svar på kritikk reist mot en tidligere versjon av modellen, jfr. Memorandum nr. 2, 10. februar 1986 av Diderik Lund. I annen del av notatet blir modellen løst under alternative forutsetninger om holdning til risiko, oljeprisusikkerhet og oljeutvinning.

ISBN 82-570-8367-4. 59 sider.

Retur: Sosialøkonomen, Storgt. 26, 0184 Oslo 1

NTNF

NTNFs formål er å fremme teknisk/industriell forskning til gagn for norsk nærings- og samfunnsliv. Å styrke konkurranse- og vekstevnen i næringslivet er hovedmålet for kommende femårsperiode.

Planlegging/evaluering

NTNF ønsker å styrke sin administrasjon med en rådgiver innen feltene

- strategisk planlegging/økonomisk analyse
- FoU-statistikk
- evaluering

Søkere må ha høyere økonomisk utdannelse og relevant praksis, f.eks. fra forskningsadministrasjon eller offentlig forvaltning. Det vil bli lagt vekt på analytiske evner, selvstendighet og initiativ. Kjennskap til eller interesse for bruk av modellverktøy/PC-baserte systemer er en fordel.

Arbeidet vil i hovedsak være knyttet til videreutvikling av grunnlaget for evaluering av bruk av FoU-midler, empirisk og metodemessig.

Kvinner oppfordres til å søke.

Lønn etter nærmere avtale. Fleksibel arbeidstid. Medlemskap i Statens pensjonskasse.

Nærmere opplysninger om stillingen fås ved henvendelse til direktør Per Nyborg eller seksjonssjef Morten Staude.

Søknad innen 14 dager etter utlysning til:

Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd
Sognsveien 72, Postboks 70 Tåsen, 0801 Oslo 8, Tlf. (02) 23 76 85.